Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 38 (10935) 1979 чылдың февраль 14, среда | 1925 чылда үдезилеттиптер | Өртээ 2 көп.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бүгү соңгукчуларынга, хамаатыларынга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын «Плакат» деп ном үндүрер чер массалыг тираж-биле парлап үндүргеи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдаларга тураскааган бөлүк плакат-кыйгырыгларны база парлаан. Оларның бирээзин—«Сайзырангай социализмниң Конституциязы» деп адаан. Бистиң чурттувустуң Үндезин Хоойлузунуң дугайын, ооң үүлдерин плакаттарда тодаргай көргүзүп турар. «Шупту соңгулдаларже!» деп бөлүк плакаттарны база парлаан.

ТАЙБЫҢГА ЫНАКШЫЛДЫГ ЛЕНИНЧИ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Б. Н. Пономарев-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны

Калинин областың ажылчы чоннарының төлөөлекчилери областың шин театрының залынга февраль 12-де чыылган. Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының ол округтан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националлар Совединге депутаттың кандидалы — СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Борис Николаевич Пономарев-биле ужуражыышкыны аная болган.

Индирде — депутатка кандидаттың бүүреттирген кижизи — Калининниң Күрүне университединиң - кафедра эргелекчизи, партком секретары Л. А. Медведев. Б. Н. Пономаревтуң амыдыралчурталгазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалааш, март 4-те соңгулдалар хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүү эвестериниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш чаңгыс эп-сеткилдиг бадылаашкыннары-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказын изин-биле үүлдүгүүнүп бала кыыгаар чок деткин турарын база лагын бадыткаар деп бүзүрелин илергейлээн.

(СЭТА).

БЕДИК АЖЫКТЫГ КҮШ-АЖЫЛ

П. М. Машеров-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны

Брестиниң соңгулда округунудан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националлар Совединге депутаттың кандидады, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Петр Миронович Машеров-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны февраль 12-де Брестиге болган.

Депутатка кандидаттың бүүреттирген кижизи — Брестиде Фомин аттыг дааранылга фабриказында инженер Т. Ф. Козлова П. М. Машеровтуң амыдыралының дугайын чугаалааш, соңгулда хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүннери эвестериниң бузулбас блогу дээш чаңгыс кижи дег бадылаарынче соңгукчуларны кыйгырган.

Ужуражыышкынга чүве чугаалаан кижилер СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединиң мерген угаанныг иштика болгаш даштыкы политиказын изин-биле үүлдүгүүнүп, амгы үеде коллективтерде бооп турар политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрүүшкүнүң дугайын чоргаарал-биле чугаалап турганнар.

Соңгукчуларның чылыы-биле уткааны П. М. Машеров хуралга чүве чугаалаан. Эрткен соңгулдалар соонда үе болза, бистиң партиявыстың чингине угланыышкының боттандырарының чугула болган үре-түңнелдиг үе-чадазы болган деп ол демдеглээн. СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, онгу беш чылдың даалгаларын күүседир дээш демисел калбарган. Бо айтырыглар чурттуң дээди эрге-чагырга органының кичээнгейниңи төвүнге туруп келген болгаш туруп турар.

Социалистиг күрүенин болгаш социалистиг демократияны сайзырангайыдары — сайзырангай социализм үезинде иниталелди хөгжүдериниң кол угланыышкыны болур. Бо чорудуушкунга кол роль коммунистер партиязынга онаажын турар. СЭКП бистиң иниталелливистиң, ооң политиктиг системазының удуртукчу болган башкарыкчы күжү бооп, бедик авторитетти болгаш бүгү улустуң хүндүткелин чедип алган.

Иниталел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын экижидерин кол соруга болдургаш, республиканың партия организациялары болгаш күш-ажылчы коллективтери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин тодарадып база хандырып, эртем-техниктиг революцияның үре-түңнелдерин улам долу ажыглаар арганы берип турар адырларны дүрген хөгжүдеринче кол кичээнгейни моонцеп келген. Соңгулдалар аразында үеде үлетүр продукциязын бүдүрери 52 хуу, приборлар, автоматизация чепсек-херексеңдери болгаш оларга артык кезектерни бүдүрери 2,5 катап өскен. Беш чылдың үш чылдарында үш мун кылыгларга күрүненин Шынар демдээн тыыскан. Шынары дээдиг категорияның продукцияларының деңгүүрү иниги хемчеңдиг 20,7 хуузу болган.

Белоруссияның кедээ ажылагайы бүүрелдиг бүрүнгаарлап орар. 1974—1978 чылдарда иниталел секторунга иниги продукцияның чылда ортумак хемчеңи эрткен беш чылга деңнээрге 21,8 хуу өскен. Тараа культураларының ортумак дүжүү өскен. Эрткен беш чылга деңнээрге, бо беш чылда тараа культураларының гектар бүрүзүнден дүжүт алыры 24 хуу өскен азы амгы үеде гектардан-на 25,1 центнер дүжүттү ап турар.

Оратор чоннуң чаагай чоруун чайгылыш чок бедиларының айтырыгларына доктаагаш, ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның айтырыгларынче улуг кичээнгейни угландырган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдалар СЭКП-ни долгандыр совет кижилериниң сырый каттыжыышкының база бир чаа хереги болур деп П. М. Машеров чугаалаан. Болумнуң хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгамны, практиктиг бүгү ажылымны, билимни, дүржулгамны, энергиямны партияга болгаш чонга, коммунизм дээш демиселге бараан болдурар мен деп округтуң соңгукчуларынга ол бүзүреткен.

(СЭТА).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Мергежилдиг кадрларны белеткээрин улам ынай экижидер болгаш оларны тудугга быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган.

Тудугнуң-техниктиг деңнелин бедидер, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаар, улуг тудуг болгаш монтаж организацияларының четкилерин тургузар база мергежилдиг ажылчын тудугжуларны белеткээр талазы-биле сөөлгү чылдарда дыка улуг ажыл чоруттунган деп доктаалда демдеглээн. Күш-ажылды организастаарын болгаш ажылчыннарның чуртталга-амыдырал байдалдарын экижидериниң дыка хөй хемчеглерин боттандырган.

Ынчалзажок СЭКП-ниң XXV съездизиниң капитал тудуг талазы-биле салган соругларын шиитпирээри, капитал салыышкыннарның улам өзүп орар хемчээлдери, тудуп турар объектилерниң хөй ханзы хевирлериң техника талазы-биле нарын мергежилдиг кадрларны белеткээринің шынарын экижидерин болгаш оларны тудугга быжыглаарын негеп турар.

Тудугну доктаамал ажылдаар мергежилдиг кадрлар-биле хандырарын, оларның профессионал белеткелиниң системазын сайзырангайыдарын, ажылдакчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн болгаш ажыл төлевирин бедиринге идиглиг күш-ажылдың мурнакчы аргаларын, бригада керээзинин аргазын болгаш күш-ажыл төлевирнин депшилгелиг хевирлерин нептеририн, тудуг ажылдарының шынарын экижидерин болгаш капитал тудуг планнарын күүседирин боттарының эн чугула соругласы кылдыр көөрүн ССРЭ-ниң тудуг боттандырын турар министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвиледдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында санаалдаан.

Тудуг болгаш монтаж профессияларының мергежилдиг 600 мун ажыг ажылчыннарын 1979—1980 чылларда белеткээрин эвиледдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады хандырарын ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле күрүне комитединге дааскан. Профессионал-техниктиг өредилге черлериниң өөренникчилер-биле (профессиялар аайы-биле) четчелээрин база тудуг-монтаж организацияларының негелделеринге дүүштүр оларның-биле кады боттандырып чорудар. Профессионал-техниктиг өредилге черлериниң доозукчуларын министерстволарның болгаш ведомстволарның тудугларынче, айыттынган өредилге черлериниң ажылдан турары организацияларның бүдүрүлге баазазынче чорудар.

ССРЭ-ниң тудуг министерстволарынга, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозунга 1979—1980 чылдарда мастерскаяларлыг, полигоннарлыг, хөй-ниити амыдырал корпустарлыг болгаш ниити чуртталга черлерлиг комплекс кылдыр профессионал-техниктиг өредилге черлерин тудар болгаш ажыглалга киирер онаалдаларны доктааткан.

Өредилге программаларының негелделеринге дүүштүр профессионал-техниктиг өредилге черлериниң сургуулдарының бүдүрүлге практиказының үезинде оларга төлевирлиг ажылды тыпсыр чорукту хандырарын ССРЭ-ниң тудуг боттандырын турар министерстволарынга, эвиледдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге болгаш тудуг-монтаж организацияларынга даасканы. Профессионал-техниктиг өредилге черлериниң өөренникчилериниге бүдүрүлге болгаш чуртталга-амыдырал талазы-биле эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны, күш-ажылдың айыл чок байдалын тургузун бээр. Эргежок чугула кадр мастерлерни, инструкторларны болгаш башкыларны шилип алырынга болгаш профессионал-техниктиг өредилге черлериниң ажылдан турары организацияларның бүдүрүлге баазазынче чорудар.

ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле күрүне комитединиң профессионал-техниктиг болгаш техниктиг училищелериниң тудуг болгаш монтаж профессиоларынга өредиш турар сургуулдарынга оларның бүдүрүлге практиказының үезинде ажылдан алган түүнүнүң 50 хуузун боттарынга төлеп бээр.

Министерстволар болгаш ведомстволар, тудуг-монтаж организацияларының удуртукчулары профессионал-техниктиг өредилге черлериниң доозукчуларынга ажылдаарының болгаш амыдырап-чурттаарының чогуур эргелерин байдалларын тургузун бээр, оларны күш-ажылдың мурнакчы аргаларын шинчээдин алган эки бригадаларга киирин турган, мергежилин өстүрериниң хемчеглерин алыр, оларга дүржулгалыг дагдыныкчыларны быжыглаар хүлээлгелиг. Аныак ажылчыннардан бригадалар тургузуп турарының үезинде оларны удуртур бригалирлерни эң мергежилдиг болгаш дүржулгалыг ажылчыннардан төмүйлаар.

Тудуг болгаш монтаж профессияларының мергежилдиг ажылчыннарын бүдүрүлгеге белеткээрин хандырарын, өредилге комбинаттарын (техниктиг школаларын, өредилге пунктуларын) тударын болгаш калбартырын боттандырарын, оларга эргежок чугула инвентарьларны, амгы үеним дериг-херексеңдерин болгаш өредилгенин техниктиг херексеңдерин чегчелел баарын ССРЭ-ниң тудуг министерстволарынга, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен. Бүдүрүлге бригадаларының бригадирлерин белеткээр болгаш оларның мергежилин белилер талазы-биле доктаамал ажылдаар курстарны организастаарын, өредилге комбинаттарынга (техниктиг школаларга, өредилге пунктуларынга) ажылчыннарны өредиринге эки бригадирлерни, күш-ажыл хоочуннарын, алдарлыг тудугжуларны, ол ышкаш пенсионерлерниң аразындан бедик мергежилдиг специалистерни калбаа-биле киириштирерин ол министерстволарга саналдаан.

Ажылчыннарны белеткээриниң болгаш мергежилин бедиринің планнарын чедиишкиниг күүсеткени дээш кадрларны төпчүткен арга-биле белеткээрин боттандырып турар өредилге комбинаттарының (техниктиг школаларның, өредилге пунктуларының) ажылдакчыларын материалдыг деткиишкинин төпчүтүгүнеп фондузунуң акша-хөрөңгилериниң шаңнаарын чөпшээрээн.

Совет Армияның хүрээленнинден курлавырже халаңканының соонда тудуг-монтаж организацияларынга 3 чыл дургузунда ажылдаарының дугайында керээ чарган шериг албанныг кижилерге бажың иштинин ажыл-агыйжы эт-херексеңдер садын алыры-биле материалдыг деткиишкин фондузундан 500 рубль чедир хемчээлдиг пособиени чаңгыс удаа бээр эргени тудуг-монтаж организацияларының удуртукчуларынга чөпшээрээн. Организастыг чыылда чуруму-биле тудугларже 2 чыл хуусаалыг чорудуп турар ажылчыннарга дедир эгитпес пособиени 1980 чылдың июльдан эгелеп чаңгыс удаа бээрин чөпшээрээн.

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЫВАНЫҢ №392 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

Сарыг-Сепке болган ужуражылга хуралы

Февраль 13-те Сарыг-Сепкиң Культура бажыңынга Каа-Хем районунуң ажылчы чоннарының төлөөлекчилериниң хуралы болган. Тыванын № 392 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидады, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужуражыышкын аная болган.

Соңгукчуларның хуралын Каа-Хем райкүүскомунуң даргазы К. С. Очур-оол ажыткан. Чымыганнар хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштаныр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын чаңгыс үн-биле соңгаан.

Депутатка кандидаттың бүүреттирген кижизи, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары А. Г. Кувшинов хуралга илеткел кылган.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел совет улустуң СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин болгаш онгу беш чылдың алаын чедиишкиниг күүседир дээш кызымаккай күш-ажылының үезинде чоруп турар деп, А. Г. Кувшинов чугаалаан.

А. Г. Кувшинов Каа Хем районунуң күш-ажылчы коллективтериниң, ажылчы чоннарының онгу беш чылдың үшкү чылында ажылының түңнелдерин чугаалааш, ооң соңгаарны сорулгаларга доктааган.

Бо чылын район күрүнеге 20 мун тонна тарааны, 2750 тонна эттин, 3450 тонна сүттү, 448 тонна дүктү хуусаадан эрте, декабрының 25-ке чедир садар. Бо хүлээлгелерни күүседир төлээде, иниттиниң малын хүр кыштагладыры, часкы ховуажылдарынга бедик деңнелдиг белеткениери, суттаттыр черлерни чөп ажыглаары болган социалистиг чарышты чер болганынга чогуур деңнелге эргелеп ажыглаары чугула деп, илеткелчи чугаалаан.

Ооң соонда ол, депутатка кандидат Г. Ч. Ширшиниң доңгу намдары-биле чымыганнарны таныштырган, республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге ооң салыышкынын демдеглээн. Каа-Хем районунуң бүгү соңгукчуларын соңгулдалар хүнү — март 4-те боттарының бадылаашкыннарын депутатка төлештир кандидат Г. Ч. Ширшин дээш бээринче ол кыйырган.

Хуралга СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң партком секретары Ф. П. Толмачев, «Бүрен» совхозтуң чоларчызы С. О. Ондар, № 1104 орук-ажыглал участогунуң начальниги Н. И. Котов, «Бүрен» совхозтуң саанчызы П.-У. Т. Сувак, район эмнелгезинин эмчизи М. М. Монгуш олар чүве чугаалаан. Олар боттарының коллективтериниң ажылының дугайын, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга уткуштур бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдан турарын чугаалаан, боттарының чагыларын кандидатка бергеннер. Олар коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш соңгулда хүнүнде чаңгыс кижи дег бадылаарынче соңгукчуларны кыйырган.

Дараазында Тыванын № 392 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединин Эвилел Совединге депутаттың кандидады, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чымыганнарга чүве чугаалаан. Ол республиканың коммунистерингe, бүгү ажылчы чоннарынга бедик бүүрел дээш ооруп четтиргенин илередип, бистиң чуртка коммунизм тургузуушкучузга, республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге бүгү күжүн, билиин берип ажылдаарын бүүреткен. Г. Ч. Ширшин онгу беш чылдың эрткен үш чылларында республиканың база Каа-Хем районунуң ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайын делгереңгейн-биле чугаалаан. СЭКП-ниң XXV съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле районунуң ажыл-ишчилери алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүүрелин Г. Ч. Ширшин илергейлээн.

Тере-Хөлдүң ивижилеринде

Кызыл районунуң эң ырак черлериниң бирээзи — «Тере-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың дөртү чылында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, бедик тура-соруктуг ажылдап турар. Совхозтуң орулга киирип алыр адырларының бирээзи — иви джылы. Тере-Хөлүң ивижилери 1979 чылда бедиткен хүлээлгелерни ап, төрүүр 100 ивиден 97 иви анайын онча-менди доруктуруп алыр сорулганы боттарының мурнунда салган. Амгы үеде совхозта иниттизи-биле 873 баш ивини дөрт коданга үскеп.

Эрткен чылын ивижилер аразынга калбарган социалистиг чарышка Билин Дсизин төрүүр 100 ивиден 99 иви анайын камгалап алгаш, чүгле районга эвес, а харын бүгү республикага эң дээре көргүзүлүг улустуң бирээзи болган. Бо эгелээн чылда ол ооң-даа бедик түңнелдерни чедип алыр дээш ажылдап турар.

Ажыл-агыйның хоочун ивижилериниң бирээзи Шулуу Чигжит база чыл бүрүде доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Амгы үеде ол Айыл-Бажында кыштаглап турар. Ооң каларган коданында 100 ажыг төрүүр иви бар. Ооң кыштаглаашкынны багай эвес эртип, баштайгылары өөлдап эгелээн. Ивижинің дузалакчы кадарчызы коммунист Арты Чигжит чаш мал өстүрериниң талазы-биле бедик мергежилдиг мастер. Ынчангаш чаа төрүттүнген иви анайларын ол чаңгыс-даа чидириг чок онча-менди өстүрүп турар. Өске-даа ивижилериниң каларган малы бо хүннерде массалыы-биле өөлдап эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: «Тере-Хөл» совхозтуң хоочун ивижилериниң бирээзи Шулуу Чигжит (үстүнде); аныяк ивижи Геннадий Сонам (адааанда).

Авторнуң фотолары.

Планның чүгле 73,5 хуузу

Чүүк сөөртүлгезин үзүктелдирбес

Республиканың улус ажыл-агыйының хереглелин хандырары-биле Сапи артындан 183,3 мун тонна кедээ ажыл-агый чүүгүн немей сөөртүр ужурлуг. Ынчалза-даа январь айда байдал-биле алырга, республиканың транспорт организациялары чүк сөөртүлгезиниң планын чүгле 73,5 хуу чедирип, 16944 тонна чүүктү чедир сөөртпээн.

Республикаже чүк сөөртүлгезин организастаар талазы-биле штабтың эдлетлиг хуралы февраль 12-де болуп эрткен. Автотранспорт организацияларының бүдүрүлгелериниң февраль 5—11 хүннеринде чүк сөөртүлгезинде ажылдан турарының түңнелин сааа үндүргеи.

Февраль айның иниги неделязында ховукта иниткен-биле 2655 тонна улус ажыл-агый чүүгүн сөөртүр турган. Чамдык автотранспорт бүдүрүлгелери планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ылаңгыя Тываның транспорт эргелели ховукта 1700 тонна чүк сөөртүр турган, 1455 тоннага чедирген. А «Сельхозтехниканың» күркомитединин транспортчулары ховукта 550 тонна чүүктү Абаканнын, Минусинскиниң демир-орук станцияларындан республикаже сөөртүр планын 494 тоннага чедирип, февральның иниги неделязында чогуур неделдеринге чедир ажылдаааның республика штавының хуралынга демдеглээн.

Чамдык бүдүрүлгелериниң транспорт организациялары февраль 5—11 чедир ховукта чүк сөөртүр планнарын ажыр күүседип, кызымак ажылдап турарын штаб хуралынга база демдеглээн. Ылаңгыя, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкының автобаазазынын, «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг», «Тыва кедээ тудуг» трестеринин, «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелиниң, хандырылга болгаш саарылга эргелелиниң транспортчулары — ховукта планныг онаалдаларын ажыр күүседип, мурнакчыларның санынга киргеи.

Республиканың улус ажыл-агыйынга хереглээр кедээ ажыл-агыйның чугула чүүктерин демир-орук станцияларындан Тыва-же сөөртүр талазы-биле ажылды янзы-бүрү чылдагааннар-биле үзүктелдирер, республика штавының берген план-даалгаларын күүсетчейн турар чамдык транспорт организациялары ам-даа бар дээрзин ол хуралга демдеглээн. Ылаңгыя чурталга-коммунал ажыл-агый министерстволарының, кедээ ажыл-агый министерствозунуң, Тыванын орук-будүрүлге эргелелиниң автобаазалары, республиканың АТК-зы, совхозтарның транспорту январь 5—11 чедир чүк сөөртүлгезин үзүктелдиргеннер.

Февральдың иниги неделязында республиканың транспортчулары Абаканнын, Минусинскиниң, Абазанын демир-орук станцияларындан 2049 тонна нефть продуктуларын, 2723 тонна дат-дүгүн, 5127 тонна тараа продуктуларын сөөрткен. Ынчалза-даа ол саннар планнаттынганыга тетпейн турар.

Кывар-чаар матермаалдар сөөртүлгезинде база үзүктелиишкиннер бар. Эрткен неделада ол материалдарның сөөртүлгезин 580 тоннага хожудаашкынныг болган. Республиканың тараа продуктулар эргелели чыл эгезинден бээр 8600 тонна чүүктү сөөрткен. Ылаңгыя Алтай крайдан келген чолаачылар 1200 тонна, Красноярскиниң чолаачылары 2,5 мун тонна тараа продуктуларын сөөрткен.

Саян артындан чүк сөөртүлгезинде ажылдан турар чамдык автотранспорт будүрүлгелериниң удуртукчулары чолаачыларның сагыыга-чурумуже чогуур кичээнгейни кошкаткан. Ооң түңнелинде февральның эрткен неделязында орукка 13 ооал-ондак болган Ылаңгыя «Шскчээр» совхозтуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкының, Тоссельхозтехниканың, Каа-Хем районунуң удуртукчулары ол ажыыле кичээнгейни күүшелдирип, ажылга хожудаашкынны болдурбас дээш бүгү хемчеглерин алыры чугула.

Авторнуң

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Бүдүрүлге күүгүлерин болгаш кол фондуларны ажыглалга киирериниң онаалдаларын эвээжетпейн тургаш, бүдүрүлге угланышкынныг объектилерни тударынга көрдүнген тудуг-монтаж ажылдарының нییти хемчээлиниң 5 хуузу чедир хемчээлге капитал салышкыннарны чурттал-га бажыннарын, коммунал-ажыл-агый, культура, кадык камгалал объектилерин, спорт черлерин, школаларны болгаш школа назыны четпээн уруглар албан черлерин тударынга бээрин ССРЭ-ниң Тудуг министерстволарынга, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозунга, ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ол ышкаш Москоорküүскомнуң, Ленхоорküүскомнуң болгаш Мособлküүскомнуң чанында тудуг талазы-биле Кол эргелелдерге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чөпшээрээн.

Улус чурттавайн турган черлерге объектилерни база ажок узун дурттуг объектилер тударынче чорудуп турар ажылдакчыларга бүдүрүлгениң болгаш чуртталганың эргежок чугула таарымчалыг байалдарын тургузар сорулга-биле 1979—1980 чылларда чаңгыс аай инвентарь бажыннарын болгаш өрээлдерни (көжүп чоруур, көнтейнерлиг болгаш бүдүнге сөөртү бээр) заводка бүдүрерин организастаар болгаш оларның шынарын эжиндер талазы-биле онаалдаларны доктаалда көрген.

Көжүп чоруур чаңгыс аай вагоннарны-бажыннарны база өске-даа инвентарь бажыннарны болгаш өрээлдерни садып алырын, тудуг-монтаж организацияларының ажылдакчыларынга кызыл-булуннарны тударын боттандырып чорударын чөпшээрээн, объектилер тударының сметаларында көрдүнген түр бажыннар болгаш өрээлдер тударының хөреңгилериниң күселибиле ол үүлдерни боттандырар.

Столоваяларның болгаш буфеттериниң арбын кижини чемгерерин, чемнер белеткээриниң шынарын бедидерин, хуваалда пунктуларын тургузарын барымдаалап, тудугларга нییтиниң чемненилгезин организастаарын эжиждер, ол ышкаш үлетпүр бараанарын чедирип садыглаарын организастаар талазы-биле хемчеглерни 1979 чылда ажылдап кылырын база боттандырып чорударын хандырарын ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга, Центросоюзка, ССРЭ-ниң өске-даа министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Тудугжуларга медицина дузаламчызын эжиждер сорулга-биле 1979—1985 чылларда улуг тудуг организацияларынга эмнелге-санитар черлерин тудар, ол ышкаш цехтериниң эмнелге участокторын болгаш фельдшер пунктуларын улам хөгжүдерин ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу-биле кады хандырарын ССРЭ-ниң тудуг боттандырып турар министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Тудугга күш-ажыл камгалалының талазы-биле дүрүмнерни болгаш норма-чижектерни сагып турарынга күрүнениң санитар хайгааралын күштелдирерин ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга саналдаан.

Изиг-даа, соок-даа черлерде ажылдап турар өр, хөрээжен тудугжуларга болгаш дүнзаалакчыларга тааржыр тускай костюмнериниң үлегер-майыктарын ССРЭ-ниң тудуг министерстволарының техниктиг негелделерин өзугаар ажылдап кылырын база ындыг хепти болгаш соок эрттирбес үлүннүг идиктерни, ол ышкаш иштин электри тогу-биле чылыдар идиктерни бүдүрүп үндүрерин 1979—1981 чылларда организастаарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга дааскан.

Дараазындагы үүлдерни чедип алырын хандырар хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, тудуг болгаш монтаж организацияларының удуртукчуларынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен:

капитал тудугнуң планнарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле онаалдаларны күүседир, ажылчын кадрларның ажылга ызыртынмас чоруун кызырар болгаш тудуг бүдүрүлгезин организастаарын эжиждер;

күш-ажылчы болгаш бүдүрүлгечи сагылга-чурумну быжыглаар, ажыл шагының чидириин болдурбас, хөл-биле кылыр ажылдарны кызырар, тудуг техниказын эки ажыглап тургаш, тудуг-монтаж ажылдарын механизастаарының деннелин бедидер;

тудугга күш-ажыл төлевириниң кол хевири болур аккордтуг төлевирни, бригада керээзиниң аргазын, эң эки тудугларның, мурнакчы коллективтериниң болгаш бүдүрүлге чаартыкчыларының дуржулгазын калбаа-биле нептередир;

тудуг бүдүрүлгезин белеткээри болгаш организастаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле онаалдаларны күүседир, күш-ажылды нормалаарында болгаш төлээринде четпестерни чайладыр дээш тудуг-монтаж организацияларының кол инженерлериниң, прорабтарының, мастерлериниң болгаш инженер-техниктиг өске-даа ажылдакчыларының харыысалгазын бедидер;

бригадаларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байалдарны тургузар, оларны эргежок чугула материалдар-биле, биче механизацияның херекселдериниң, инструментиниң, инвентарының болгаш тудуг-монтаж ажылларынга таарышкан үүлдериниң комплектилери-биле өй-шаанда хандырар.

Тудугларның, мурнакчы коллективтерниң болгаш бүдүрүлге чаартыкчыларының ажылының дугайында, бригада керээзиниң аргазын болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын нептередип турарының дуржулгазының дугайында, мергежилдиг ажылчын тудугжуларны белеткеп турарының дугайында фильмнерни кылып үндүрерин база радиога болгаш телевидениеге дамчыдылгалар санын көвүдедирин ССРЭ-ниң Кинематография талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединге дааскан.

Тудугжулар дугайында литературалар парлап үндүрерин калбартырын, тудугжуларның амыдырал - чуртталгазының болгаш маадырлыг ажыл-херектериниң дугайында брошюраларны болгаш плакаттарны 1979—1980 чылларда массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрерин хандырарын ССРЭ-ниң Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединге дааскан.

Тудугларны бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандырарынче, тудугга оларны быжыглаары-биле эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган хемчеглерни ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, тудуг болгаш монтаж организацияларының удуртукчулары болгаш ажылдакчылары боттандырып чорудар база капитал тудугнуң талазынга СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының салган сорулгаларын чугаажок күүседириче боттарының күжүн угландырар дээрзинге бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Бистиң кандидаттарывыс

САГЫШ ЧОВАНГЫР БРИГАДИР

ЫНЧАН, 1954 чылда, «Тыва тудуг» трестиң шеверлекчилер бригадири, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. А. Пичугинаның бригадазы Кызыл партизаннар кудумчузунга ийи-ийи каът чурттал-га бажыңнарының сөөлгү ажылдарын кылып турган. Күскү кавыскынныг чывар, Улут-Хемден өттүр хадып, эвилдиригин доңуруп, соогу сүргей апарган хүннер турган.

— Рая, шеверлекчиниң ажылы дээрге, чурукчу-скульптор ышкаш, уран-шевер кижилериң ажылы боор чүве болгай. Быжыг шиитпирлеп албас болзуңза, соонда халактай бээр сен. Бистен каш-даа кыстар дескен эвес бе—деп, бригадага чаа-ла кирген аныяк кыс Раиса Григоровичиге хоочун тудугжу ойнай-сылдай чатып турган.

Оон бээр Раиса Федоровна шеверлекчиниң мергежилин ыяк шингээдип алган, улуг дуржулгалыг специалист бооп, бо хүннерде «Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадазының удуртукчузунла ажылдап турар. Оон удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг аттыг. Бригада — эргеледе болгаш республикада социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи. Оон кежигүннери хөй удаа шаннадып-мактаткан, нییралдыг ажыл-ишчилер бооп турар.

Бригада трестиң бирги, ийиги чергениң дипломнары, ВЛКСМ ТК-ның болгаш ВЛКСМ обкомунуң Кызыл туктары, УАЧД-ге баар путевкалар, өртектиг белектер-биле хөй удаа шаннадып келген.

— Кызылга эң-не баштайгы ийи-ийи каът чурттал-га бажыңнарын дужааганыныс соонда божудулга бажыңының тудуунче шилчээн бис. Ынчан тудуг материалдары чедишпес, ажылдың организастаашкыны база куду деңнелге турган — деп, Раиса Федоровна сактып турар. — Ол бажыңның ханаарын аная-ла даг дажындан салган чүве болгай. Оны шеверлеп, будууру дээрге эң-не берге ажыл болган. Ол үеде шеверлекчилер бригадалары чаа-ла тургустунуп, арга-мергежили-даа эвээш турган.

ЧЫЛ келген тудум-на тудуглар немежиш, ажылдың хемчээли улгадып турган. Чогум-на оон ужурундан 1963 чылда «Тыва тудуг» трестиң составынга 48-ки тудуг эргелелин организастаан. Эргелелдиң баштайгы удуртукчузу Д. Я. Пановка болгаш бригадир М. А. Пичугинага Раиса Федоровна өөрүшкүзүн илередип чоруур, чогум-на олар шеверлекчилерин мурнакчы аргаларга өөредип, эргежок чугула практиктиг дузаны коргузүп, тудугжунуң профессиязынга аныяктарны хандыкшыдып шыдааннар. Баштайгы үеде эргелелге малярларның, штукатурларның, бызанчыларның бригадаларын тургускулааш, чаа кижилерни хүлээп ап, оларның тудугга ажылдавышаан, профессияны чедип алырын организастаан.

Р. Ф. Григорович эргелелдиң шеверлекчилериниң арызынга социалистиг чарышка хөй удаа тиилекчи бооп, бодунуң байлак дуржулгазын өскелерге харам чокка дамчыдып берип, хөй-шиитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Кажан комсомолчу-аныяктарның бригадазын тургускаш, оон удуртукчузун томуйлаарда, Раиса Федоровнаны шилип алганы база таварылга эвес.

Раиса Федоровнаның республика пайысылалында өөлгү 20 хире чылдың иштинде туттунган бажыңдарын кылышаан тудуу чок деп чугаалаар болза, хөөрем чок. Ол тресте, эргелелде эң-не хүндүлүглериниң бирээзи. Ол бодунуң ажылынга, арга-мергежилин белдериниге Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары — шеверлекчилер бригадирлери Ельпованың, Сафронованың мурнакчы дуржулгаларын өөредип, бодунуң бригадазынга ажылган турар.

— Сени мурнай хөйну көрген, улуг дуржулгалыг кижилерни дыңнап, оларның айтыр бергенин ёзугаар ажылдаар болзуңза, черле хожудавайн, эш-оор-биле кады базар аргалыг болур сен — деп, Раиса Федоровна, бодунуң эрткен оруун сактып, бригадазының кыстарынга бо-ла чагаап турар.— Ажыл эки, будунгур болзуң дээр болза, кижиниң чүүле ажылдаарын эвес, а амыдырал-чуртталгазының байдалын база көөр херек.

ШЫНАП-ЛА, бригадир ажыл кандыг-даа чайкызыг чок болза, бодунуң коллективиниң кежигүннериниң амыдыралында таарымча чок үүлдерни дораан-на эскерип, ол дугайын тодаткан турар.

— 1970 чылда бо бригаданы хүлээп ап турумда, аная 22 кижи турган. Каш-ла айлар эрткенде, бистен 6 кижи үнүп чорутту. Чылдагааны—чурттаар бажың-балгат чогу болган. Тудугжу кадрларны чаңгыс коллективке быжыглаары, ажылдың кедиргиг болгаш шыварлыг болуру — чүүле бедик арга-мергежилдеп эвес, амыдырал-чуртталга байдалындан база хамааржырың практика бадыткан турар — деп, Р. Ф. Григорович бо-ла чугаалаар.

Раиса Федоровна чыл эгезинде трестиң партия-ажылагый активиниң хуралында бо айтырыг дугайында база катап санал берген:

— Бир эвес тудугжулар, шеверлекчилер чаңгыс черге доктаап, ажылдазын дээр болза, ам-даа ийи-үш хире общежитие негеттинин турар. Дыка хөй аныяктар оглеп-баштанып турар. Уруг-дарыгдыг-даа апаргылааны бар. Ынчангаш ог-бүдүлиг кижилерге оода-ла общежитиеден өрээлдер бээр арганы тургузары чугула.

Ол бүгүнү чугаалааш, бригадир бодунуң коллективинден чаа чижектерни көргүскен:

— Ортумак школаны доскаш, профтехучилищеге кирип, шеверлекчиниң профессиязын чедип алгаш, бисте ажылдап турар кыстар-ла хөй. Чурттал-га бажыңының айтырыы шиитпирлеттинмээнинден оларның чамдыктары ажылын катташ, чоруур ужурга таваржып турар.

Сөөлгү үеде Р. Ф. Григоровичиниң бригадазындан дөрт кижи үнүп чоруткан. Г. Докаш-оол «аараат» чорутка дээр. Оон ортумак школа, училище доскан документилери, күш-ажыл дептери эргелелде чытышаан. К.-К. Хомушку уруглуг апаргаш, ясли-сад чогундан база-ла чоруур ужурга таварышкан. Ындыг чижектерни ам-даа көргүзүп болур. Олар ажылга эвес, а чурттал-га байдалынга таарышпаан деп болур. Чүге дээрге, олар шуптузу шеверлекчилен ажылдаарынга дыка сонуургалдыг. Чижээ, К-К. Хомушку аалыче чаңгаш, уруу элээн өзүп кээрге, Кызылга катап чедип кээн, Оюн Нинаның бригадазында кирип алган, дыка эки ажылдан турар (Р. Ф. Григоровичиниң бригадазы четче болган).

Р. Ф. Григоровичиниң бригадазының чамдык кежигүннери, чижээ, Кызылдың дөртку профтехучилищезин доскан Зоя Шыырап, Таня Монгальбин дээш өскелер-даа Иркутскиниң, Кызылдың болгаш өске-даа хоорайларның институттарында өөренип, удаваас доозар чыгай бергенин бригадир өөрүшкү-биле чугаалап турар. Өөредилгениң эргежок чугулазын, шиитиниң херекке кедилиин оон бригадазының кежигүннериндеи база көрүп болур. Чижээ, 48-ки тудуг эргелелиниң участок начальниги В. И. Станковская бодуун шеверлекчи турган, тудуг техникумун доскаш, чедишкиниг ажылдап турар. Ол база-ла сагыш човангыр бригадириниң ачызыдыр деп чугаалаар херек.

БРИГАДАДА социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаан, шаннал-макталдың чаа-чаа хевирлерин калбаа-биле ажыглап турарын айтыр херек. Чижээ, онгу беш чылдың чугула тудуглары — Элегес-Аксының туйбу заводун, найысылалдың хөгжүм-шин театрын, чаа гостиницазын дээш, өске-даа объектилерни ажыглалга киирип турар үеде тиилекчилерге УАЧД-же, даштыкы чурттарже туристээр путёвкаларны тыпсын турган. З. Шыырап, Н. Оюн, А. Куулар, В. Дыртык болгаш өскелер-даа эрткен чылын УАЧД-ге болгаш Болгарияга чораан келгеннер.

Р. Ф. Григорович бодунуң бригадазының болгаш 48-ки тудуг эргелелиниң-даа ажылын эжиждеринге шаптыктыг үүлдерни чугаалап турар. Штукатур-маляр ажылдарын механизастаанының деңнели ам-даа куду. Бир чыл мурнунда «Тыва тудуг» трестиң шугуму-биле үүрмек механизастаашкынының участогун организастаан. Оон ажылы ам-даа шуудаваан. Кызылдың дөртку микрорайонунда 14-кү чурттал-га бажыңын декабрь айда ажыглалга киирер турда, «Кызыл тудуг» эргелели штукатур-маляр ажылдарын кылдырынга шуут белеткээн болган. Ол-ла ышкаш байдал Р. Ф. Григоровичиниң бо хүннерде ажылдан турары 18-ки чурттал-га бажыңында бооп турар. А оны дужаарының хуусаазы үстүр чыгаан. Үүге дээрге штукатур ажылдарының механизмнериниң үүлге —50, а маляр ажылдарының оон-даа эвээш — 30-не хуузу ажылдап турар.

Кызылдың Барыын талакы 467 дугаарлыг соңгулда округунуң соңгукчулары «Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадазының удуртукчузу Раиса Федоровна Григоровични СССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат кылдыр депшидип, аная боттарының улуг идегелин көргүскен.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Р. Ф. Григорович.

С.-Б. УЙНУКЭЙНИҢ чураан чуруу.

Хандырылганар кандыгыл?

ҮҮРМЕК-ДАА БОЛЗА ЧУГУЛА

Алгы үеде кайы-даа районнарның, ажыл-агыйларның малчыннарының кол соргулазы — ниитиниң малын хүр кыш ажырары, чаш төлү бүрүн камгалап алыры. Ынчангаш онгу беш чылдың дөртку чылының планныг даалгазын хуусаа бетинде күүсеп дээш көдээ ишчилер чаа чылда шудургу ажылдап кириптер. Бо чылдың баштайгы айында «Чодураа» совхозтуң хөжүдүрүнде чаш малды бүрүн камгалап ап, малы түр кыштап турар малчыннар хөй.

Мен маңаа чедип алган чедишкиннерни санап түүневейн малчыннарның хендырылгазында четпестерни бижиир бодаарым. Чамдыкта үүрмек, биче ышкаш кылдыр сагындырар, ынчалза-даа малчын кижиге эргежок чугула хереглеттинер чамдык үүлдерни магазиннерге сотпас болгулаар-дыр.

Малчын кижи шагның дөрт эргилдезинге аът-биле мал кадарары билдингир болгай. Ынчангаш аная мал өртээр хендир, чүген, чулар кылыр, эгер дериир баглар кайда-даа чок, тыемлбас боор-дур. Шаанда болза хуу кижилер богдарының малының кежиндек аргамчы, багны кылып ап чораан болгай. Ам ындыг алгы, кеш-даа кайда боор, бар-даа болза, оны эттеп, кылыр хостуг үе-шак малчын кижиге турбас боор-дур.

Мурнында чылларда хомут кулаан, баг дилип алыр ак хомку садып турган чүүе, ам сөөлгү чылларда оны шуут сатпастаан. Алгы үеде мал кидин болдап турар, ынчангаш фонарьлар, керосин лампалары малчыннарга эргежок чугула. А ол үүлдер база автолавкаларда чок боор-дур.

Кижилерниң амыдырал-чуртталгазы хүн бүрү өскүзүп, бай-шыдалдыг апарган. Ынчангаш эки, шыпарлыг эт-херекселе негелде улгаткан. Чурттан алурар өөн-даа, бажың-балгадын-даа малчыннар эки эт-сеп-биле дерип, аянышчы кирип, культурлуг чурттаарын хүсээрлер. Бисте ачы-силиг, культурлуг чурттап турар ог-бүдүлер кайы хөй. Бистиң магазиннерибисте хевис, ширтек кидыы таажылаар нарын шекпен, бажың иштикиң чадыглары, хеп азар хендирлер келбес боор-дур. Бажың чадыгларын өзге ширтек орнунга аны ширтек кырынга чадып алырга база аянныг, чараш, ариг-даа болур чорду. Ол хеп азар ак хендирлерни малчыннар өс баа база кылык алыр.

Хевис ышкаш барааннар харын говар ийнаан. Ынчалза-даа оон өске барааннар кайымы ыңдыг говар, тыемлбас боор. Ынчангаш Тес-Хем районду малчыннарның негелдээнинче кичээнгейни салыр боор өөн идеезер бис.

И. КОМБУ.

Кызыл хоорайда «Детский мир» магазинниң өөлдер хеви садар салбыры 1978 чылда салбырлар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чыл планын декабрь 23-те 128 хуу күүсеткен.

Салбырда чеди кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктарның бригадазын коммунист Иргит Намчыловна Декабрь башкарып турар. Ол аныяктарның дагдыныкчызы. Салбырда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Мария Ондар, Наталья Тонких олар эки ажылдап, мурнакчылар болуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) Мария Ондар, Наталья Тонких, Иргит Декабрь олар ажыл үезинде.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

МАГАДЫВЫС, МАЛЧЫН

Номчукчунуң репортажы

Январь органның алс, чаагай хүннериниң биразында бистер, өөлүк мөңгүн-тайгажылар, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары Хертек Допул болган райкүүсконың даргазының оралакчызы Владимир Суге-Маадыр оларның үдеглезинбиле Бай-Тайга районнуң хоочун хөжүзү (ол ам таптыг-ла он алды ажыг чылдарның дургузунда кады кырааны Хомушку Элекмей-биле кады хөжүлап келген) Седен-Дамбаа Чашпайович Оржактың кыштаанга аалдап четкен бис. Хөжүнүң кыштаа район төвү —Тээли суурнуң мырыңай чанында, хооргунгуг тараа шөлүнүң ортузунда, ийи-үш железник тейлер аразында турар болду.

Хоочун хөжүнүң коданынга чеде бээривис билек, бажыңдан кыскажак дурт-сынныг, хоюг, чымчак кара кагактарлыг, барык кижи ортузу ажа берген үгбай үүнү келди. Ол ийи чиик машиналардан улайлай үнгулеп турган бистерже уткуй, кашпаалды кончуг кылаштап келгеш:

— Экии, уругларым, экии! Бажыңче кириңер. Аяк шайдан ижип, актан амзынар—деп, чай алындырбайн чалай берди. Чалап, хүндүлеп турда, чая базып, «үүлге олдуар» эвес, болук өөрүм ол бажыңдыва углаптылар. А бис Владимир Хертекович Суге-Маадыр-биле ийилээ баштыг көкчайт сараат чанында чадагай кажада хураганнар сигеннедип, демир оңгачаларже суг кудуп турган кижиже углай базыптывыс. Ол чымыштыг, чай чок ажылдан турган кижи бистиң кел чыдарывысты эскерип каап, хумуннарын салгылап каап, каш айыр көк сигени чадагай кажа ишчинде хураганнар чемгерер шагжаларже тарасы октагылапкаш, бистиң-биле орук-суурнуң амыр-хендизин айтырып, саат чок-ла чугаалажы берди.

— Чаа, кайы бар чор чылдар? Бисте тывалар «бек кижиниң төрели чаңгыс хүн чылыыр дижир үүне болгай. Мынче хөй кижи кайын келген, кайы сунун бар чоруур чокум боор, дарылар?—деп, база-ла кижи ортузу эрте дүшкен, ажыып, дөгүй берге-даа, эрес шовва характарында огчугштар кыптыкпышаан, ындазында үзүп, улуг, чаагай мага-боттуг, кыстарным дег, кып-кызыл чаактарлыг, алар, оожуй кылаштыг эр кижи айтырадыр.

— Аалчыларың-дыр, малчын. Кожавис Мөңгүн-Тайгадан келген бистиң Бай-Тайганың аалчылары-дыр ийик. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Национаалдар Советинге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга дешиттирген, сестериниң «Мурнакчы» совхозта комсомолчу, аныяк хөжүү Алексей Додаевич Салчак-биле ужуражыр дээш округтуң соңгулда мурнунуң хуралынга келген улус-тур ийим. Билбео эвес силер, Алексей Салчак база-ла Мөңгүн-Тайганың Коргы хемге төрүттүнгеш, бичиинде аная чурттап чораанын, чоорту ог-бүлө түдүп, башкарылган соонда силерниң совхозтуң хөжүзү боор ажылдап, чурттап чоруурун билир болгай силер—деп, Владимир Хертекович малчынның айтырынга хөлүг-омак харылады. А малчын тура:

— Ой, че, даштыгаа качтап турар чүүл. Бажыңче моорлар, дуңналарым. Өөдөлерин, Мөңгүн-Тайганың улуг кижилерин таныр, билир ышак боор мен, аралажып, алчыңбержип, төрелдежип шыг болган чүүе болгай—дээш, малчын бажыңындыва бисти эдерткеш, чорупту.

— Бичежек-даа болза, туйбу печкалыг бажыңның арыгсилин, чылыг, чыргалдыг дегет. Сагыш ышкашла болган: өөрүм кончуг таптыг суттээш, чемин чедир каган сарыг шайны шөлээн аартаан сөөрлар. Ырак-узак чораан улуска, бөрүнгү тиилаарынын-биле алырга, суттуг шайдан, актан өртөн чүү турар боор! Таныжып чугаалажы бээрникиске, «Мурнакчы» совхозтуң ол мурнакчы малчыны, хоочун соңгукчунуң—Седен-Дамбаа Чашпайович Оржактың төрелдери, таныштары Мөңгүн-Тайганың төлээлериниң аралында эңдерик болду.

Аяк шайны аартап ора, хоочун малчынның ажыл-үүлезин кожависла районнуң соңгукчулар төлээлери ала-чайгаар-ла соңуурган, айтыра бердилер. Айтырбазы-ла чок:

— Үр хөжүлап турар силер де, малчын?

—Оң алды чыл ажа дүштүм.

—Уругларыңар кажыл, малчын?

— Хөй улус бо. Тос кижи биле доктаамал хандыртынган, чаш, чаа торуттунген хуралган кажаазы туйбу салган печкалыг, төрээн гойларның кажаазы хөй-хөй өрээлдерлиг, хураганнар тус-тус клеткалар-лыг. Ол дээрге бо малчынга чөнчыл болган чаагай чаарыл-галар-дыр. Мөңгүн-Тайга районнуң соңгукчулар төлээлери хөжүнүң ажылын, оон үреттүнелдерин магадап көрүп турда, Седен-Дамбаа Чашпайович Оржактың аалынга районнуң автомагазин эргелекчизи Дугар Алдын-оол ямыбуу барааннар, хлеб, булочка, сметана, сут, хендир, үзүг садыглаан чедип келди. Автомагазинниң эргелекчизи, Бай-Тайга райпозунуң мурнакчы садыгжызы Дугар Алдын-оолбиле садыг-наймаазын кылып дооскаш, Седен-Дамбаа Чашпайович:

— Мындаазы чаным чүү болду. Эккелдиңер бе, оглум? — деп айтыра-дыр.

— Чугаажок, малчын. Чаа үндүрген «Весна» деп телевизорну эккелдим. Мөңгүн-биле кады амыдырал хандырылга комбинадының телемастерлери база чедип келдилер. «Весна-наңарны» ол мастерлерге салдырып алыңар. Телевизорнуң антеннаазын Даг-Ужунуң бедик дээн межеликтериниң бирээзиниң тейинге тургузуп-са хамык чүве бүдер ыйнаан!—деп, садыгжы баштактаныс калды.

Өөрээн, амыраан малчын машинаже маң-биле баргаш, «Весна»ның өртээн ол-ла черинге түү-түү акша-биле санап берипкеш, уругларының хеймери, белеткел клазында өөренип турар Орланга бир чаа форманы база нежей садып апты. Амыдыралдың совет овур-хевири деп чүүе болга-дыр дээрзин кижи ала-чайгаар-ла түүнен, бодан, бөвүүн кижилер дээш сеткил-сагыш өөруп, көдүрүп, сураглыг совет шулукчу Вл. Маяковскийниң мындыг одуругларын сактын кээр чораан:

«Амыдырал магаданчыг-дыр.
Ам-даа чурттаксаныг-дыр!
Чуңу-даа ыылып
бодарадыр мен.
Чүс-даа чылды чурттай
мен аан!»

А. БЕГЗИ.

ШЫНГА" ХАРЫЫ

КАТАП ДЕРИИР

Бо чылдын январь 13-те үнген № 11 «Шын» солунга Б. Сааның «Бажан сагыш салыр ирги» деп корреспонденциязы парлаттынган. Ында Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң Чеди-Тей хөву бригадазынын төвүнде оран-бажын болгаш эт-херекселлерниң үрелип турарының база эзлеп турар кижилериниң хумагалал чогун, ажыл-агыйжы эвезин шугумчүлеп бижээн.

«Малчын» совхозтуң директору С. С-Б. Очурнуң редакцияга дыңнатканы-биле алырга, кеде бижикчиниң бижээн үүлдери шын бооп бадыктаттынып турар. Амгы үеде хөвү турлаан катап дериириниң дугайында хемчеглер алдынып турар. Чижээ, механизаторлар чурттаар бажыңның тудуун бо чылдың бирги кварталында доозар, хөй кижи чурттаар баракторларын, столоваяларын, чуар-бажыңнын септелгезин апрель айның бетинде доозар. Бригаланың ажылдаарынга чедишпейн турар техниканы садып алырының чагын киргеп.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгеан № 37 солунда)

Екатерина Макаровна Пирогова — район эмнелгезиниң эмча сестразы.

Василий Николаевич Плехов — № 3 КМК-ныҢ ажылчыны.

Мария Дмитриевна Поминова — ажаалга кассазының кол бухгалтери.

Анна Григорьевна Помыткина— күрстрахованиениң бухгалтери.

Евдокия Тихоновна Потылицына — Сарыг-Сеп суурда № 2 ясли-садтың ажылдакчызы.

Анастасия Васильевна Проскурякова — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Нина Матвеевна Рыжова — күрстрахованиениң ажылдакчызы.

Прасковья Тимофеевна Седова — район эмнелгезиниң эмча сестразы.

Александра Дмитриевна Синикова — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Константин Алексеевич Ситкин — пенсионер.

Васса Дмитриевна Соинова— ведомстводан дашкаар албан чериниң ажылдакчызы.

Афанасий Арсентьевич Соколов—№ 958 КМК-ныҢ ажылчыны.

Прасковья Автомоновна Стародумова — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Алексей Григорьевич Теплов — № 958 КМК-ныҢ диспетчери.

Варвара Алексеевна Тюрина —Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Мокрина Терентьевна Ускова—ведомстводан дашкаар таныныҢ чериниң контролеру.

Мария Яковлевна Утева — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Иван Фомич Фатьянов — харылзаа белдириниң экономизи.

Лидия Сергеевна Филимонова—район эмнелгезиниң санитарказы.

Елизавета Михайловна Фоменко— Сарыг-Септиң кежээки школазының техниктиг ажылчыны.

Евгения Михайловна Халабурдина—Кундустуг сес чыл школазының техниктиг ажылчыны.

Алексей Родионович Черепанов—ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыны.

Ульяна Терентьевна Черепанова—Сарыг-Сеп суурда № 3 ясли-садтың ажылдакчызы.

Евгений Родионович Чихачев — Сарыг-Септе пенсионер.

Петр Федорович Шалягин — район эмнелгезиниң ажылчыны.

Иван Леонтьевич Шатохин— почта харылзаазының инструктору.

Полуферья Илларионовна Шульбеева — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Василий Климентьевич Шутов — ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыны.

Елена Федотовна Щелкунова — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Анна Ивановна Яковлева — харылзаа белдириниң телефонизи.

ТОЖУ РАЙОНДАР

Херетинья Ивановна Воинова — райпо ажылдакчызы.

Ксения Егоровна Грибанова — райпо ажылдакчызы.

Василий Петрович Дерягин — Тоора-Хем суурда пенсионер.

Иннокентий Арсентьевич Дорофеев — Тоора-Хем суурда пенсионер.

Августа Игнатьевна Зайцева—райпо ажылдакчызы.

Степан Матвеевич Иванков —Тоора-Хем суурда пенсионер.

Аиржик Самбууевич Кол — СЭКП райкомунуң ажылчыны.

Ажыма Дуганчыевна Кол— Тоора-Хем суурда пенсионер.

Никифор Григорьевич Коробейников—ИХМ-ниң райкилдизиниң ажылчыны.

Ханды-Серен Эникпеновна Наадым—Ий суурда пенсионер.

Кол Шагдырович Найлан — Тоора-Хем суурда пенсионер.

Меке Шалдан-оолович Ооаа — ИХМ-ниң райкилдизинде албан-хаакчыт.

Евгения Дамчаковна Самбайлык—Тоора-Хем суурда пенсионер.

Бараан Чурукпановна Серен — Тоора-Хем суурда пенсионер.

Узун Дулээжеевич Серен — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Содулам Монгуевич Содуна — Тоора-Хем суурда пенсионер.

Аңчы-оол Балыкчыевич Учуукей—«Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Феофил Федорович Чистяков—Тоора-Хем суурда пенсионер.

Орай-Уруг Шоончуровна Чогунга—Тоора-Хем суурда пенсионер.

Санчатмаа Ортай-ооловна Шой-Сүрүң—Тоора-Хем суурда пенсионер.

Ак Орайбанович ЭзриҢге — Тоора-Хем суурда пенсионер.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

«Морен» совхоз

Севил Төмүровна Аймыр — ажылчын.

Кызыл-Уруг Болатовна Ак — ажылчын.

Янчымаа Авиреевна Акмаа — ажылчын.

Күр Седиевич Аракчаа — ажылчын.

Өшкүлдей Байырылчыевна Баанай — ажылчын.

Кон Дунгааановна Баажай— ажылчын.

Чинчит Дунгановна Баажай — ажылчын.

Бөмбүрүк Араашеевна Боожей—ажылчын.

Лоозапмаа Димираевна Буурулдай—ажылчын.

Бамбар Каң-оолович Дамдин —ажылчын.

Соян Эрекеевна Долума — ажылчын.

Зоя Лончаевна Кенцен — ажылчын.

Шөмбүкей Баа-Хөөсүна Кыргыс — ажылчын.

Ланаа Учураловна Лаажан— ажылчын.

Хажытмаа Сурасовна Лаажан — ажылчын.

Норжумаа Богдановна Ловаа — ажылчын.

Шимит Кыргысовна Мандыра — ажылчын.

Чакчын Дорлукович Мончып — ажылчын.

Кыргыс Дормажаповна Медоолей—ажылчын.

Зоя Өрүнчуевна Монзулаң— ажылчын.

Дончатмаа Шойбановна Нам-Хөө — ажылчын.

Долгат Чамзыевна Ойдуп — ажылчын.

Долума Куровна Сараагай — ажылчын.

Серзинмаа Кыргысовна Сараагай — ажылчын.

Шура Согааевна Севил — ажылчын.

Салзынмаа Дүгеровна Серенмаа — ажылчын.

Севил Салзырайевна Серенмаа — ажылчын.

Сима Маныковна Серенмаа — ажылчын.

Ношпу Максыровна Сергээдар — ажылчын.

Суута Ендановна Учурал — ажылчын.

Севил Сергээдаровна Херел— ажылчын.

Севил Авираевна Хаитай — ажылчын.

Шимит Долумаевна Хүреп — ажылчын.

Намбырай Кунгаевич Чамзырын—ажылчын.

Майпев Сурасович Чамдал— ажылчын.

Норбу Будуевна Чалыгой— ажылчын.

Серенмаа Дуванчаповна Чула — ажылчын.

Мончей Баастыевна Чылбак — ажылчын.

Нурает Авирайевич Чыргал — ажылчын.

Шимет Доптановна Шожуцай — ажылчын.

Куяк Санчиевна Ыпаалай — ажылчын.

Арапчай Санчиевич Ыпаалай — ажылчын.

Орадмаа Санчиевна Ыпаалай — ажылчын.

Немелди Кан-ооловна Ынаалай — ажылчын.

«Чаа орук» совхозта

Казак Дембирелович Арапчын — пенсионер.

Иргит Шагдыржаповна Бойдаан—пенсионер.

Долума Артаевна Бойду-Хоо — пенсионер.

Тээней Чамчыевна Болат — пенсионер.

Өшкү-Саар Чымбуевна Даваа — пенсионер.

Кашка Казакович Дамба — пенсионер.

Самбуу Чымбууевич Ламдаа — пенсионер.

Доп Шарапович Доптан — пенсионер.

Долума Дембиреловна Елзак — пенсионер.

Чада Даваевич Елзак—пенсионер.

Милаажап Анандыевич Кара-Сал — пенсионер.

Күндедмаа Күскелмаевна Күскелмаа — пенсионер.

Аракчаа Иомхоевич Ламажап — пенсионер.

Ширин Шагжапович Лойгу — пенсионер.

Авыкай Шоолаевич Ойдуп —пенсионер.

Көгжей Куякович Өлзей — пенсионер.

Кинлин Чүдек-оолович Санчы — пенсионер.

Долума Болатовна Серен — пенсионер.

Быраат Дарбаевна Сергээ — пенсионер.

Мидир Сыдамович Сыныа — пенсионер.

Соян Аргытович Хорчуу — пенсионер.

Саар Амыртаевна Чопуй — пенсионер.

Дежитмаа Куровна Чурук — пенсионер.

Шойжап Арапчынович Чыраидай — пенсионер.

Санчымаа Докумевна Шакмаа — пенсионер.

Долгар Манзымаевич Шой-Сюрюн — пенсионер.

Бады-Хөө Санчымидипович Ыпаалай — пенсионер.

Александра Аржыевна Ийчан — пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарь
С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1979 чылдың январь 30.

«ЖИГУЛИ» БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

Тольятти хоорай — Поволжьеде машина тудуушкуну болгаш энергетика хөгжээн улуг төп. 1966 чылдың июльда оон чаныыга Волганың күчүлүг автомобиль заводунуң тудуу эгелээн соонда ол сураглыг болу берген. Тудугунуң эгелээниинден бээр үш чыл чартык уе эрткенде бирги «Жигули» (ВАЗ-2101) деп автомобильди бүдүрүп үндүрген. Бөгүн ВАЗ — алды улуг бүдүрүлгеден тургустунган.

ВАЗ-тың ээлеп турар шөлү 1,6 миллион дөрбелчин метр. Заводта 20 мүн ажыг станок, пресс, дуизаалаар, бүдүүр болгаш өске-даа дериг-херекселдерни тургускан. оон иштинде 280 автоматтыг шугум бар. Автомобильди үш кол конвейерде эптеп турар, ону заводтуң электроннуг-саналга төвү боттандырып турар.

Волганың автомобиль заводу «Жигулиниң» алды моделин бүдүрүп турар. Чылда 700 мүн машина бүдүрер күчүлүг. Заводтуң баштай бүдүрген ВАЗ-2101-ни үлегерлеп алганы «Фиат-124»-тен ылгалдыг, шуут чаарты кылдынган. 62 аът күштүг чаа шимчедикчини салган, кузовту чаарткан, соңгу дискалыг тормозтарын барабаннар-биле солаан болгаш өске-даа чамдык өскерилгелерни кирген.

Быжыг, айыыл чок, камналгалыг болгаш эдилээринге таарымчалыг кылдынганы-биле «Жигули» кыска үеним дургузунда чүгле бистин чуртувуста эвес, харын даштыкыда мактады берген. Волганың автомобиль заводунуң кылган машиналарын амгы үеле делегейниң 40 ажыг чуттарының оруктарынга көрүп болур. Бельгияда, Голландияда, Норвегияда, Финляндияда, Францияда, Канадада болгаш делегейниң өске-даа чуттарында олар бар.

Совет экипажтарының автомобиль ралларыңга чедиишкиниг киришкени бо машиналарның эки шынарлыын херечилеп турар. 1971 чылда Европага эрткен ралли-ге ВАЗ-ты башкарган совет команда мөнгүн кубокту, 1976 чылдың майда «Акрополис-76» деп раллиге киришкеш, бирги черни эелээн, алдын медальды чаалап алган.

ВАЗ-2101 болгаш ВАЗ-2102 деп бирги модельдериниң соонда Волганың автомобиль заводу 1972 чылда ВАЗ-2103 деп чаа машинаны бүдүрүп эгелээн. Чаа модель 77 аът күштүг шимчедикчилиг, шакта 150 километрни эртип болур, эдилээринге алаан эптиг кылып, башкарылганы эжиждип, салонун таарымчалыг кылдыр дерээн.

1975—1976 чылларда баштайгы модельдерни чаартканындан ВАЗ-21011 база ВАЗ-2106 деп автомобильдер кестүп келген.

Волганың автомобиль заводу бүдүп чартык чыл бурунгаар эн-не эптиг, «Нива» деп баштайгы совет каза-даа чоруур автомобильди бүдүрүп эгелээн. Чаа машина үш эжиктиг кузовтуг, соонда база улуг эжиктиг, 85 аът күштүг, шакта дургенин 130 километр чедирип болур. «Нива» улуг хар хөртүктерни, алезинни болгаш 50 сантиметр терең сутну кежип, 400 килограммдан хөй чүкту көөртүп болур.

Тольятти заводунуң автомобильчилериниң бүдүрүп үндүрүп турар машиналарының конструкциязын чаартып, модель бүрүзүнде одалга чарыгдалын, даалаш-шинээнни эвээжедир, карбюраторнуң «Озон-2» деп тургузуун ажыглап эгелээн. Ол мышкан агаар чылыларын таарыштырар автоматтыг системаны база кирген. ВАЗ-2105 маркалыг автомашинаның шенелде-дүржүлгага кирер партиязын белетеп турар. Оон сериялыг бүдүүлгезин бо чылын эгелээр.

А. ЕВДОКИМОВ,
ПМА-ның корр.

АЖЫЛЫНГА КЫЗЫМАК

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, Тываның эки турачыларының бирээзи Ортун-оол Самбаевич Тываның өнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың ийи дугаар столоваязында чүдүрүкчүлеп ажылдап турар. Хар-назыны улгады берген кижилерге бо ажыл амыр эвес. Ынчалза-даа фронтучу эрес-кашпагай соруун ол салбайн, пенсияже чоокшулаза-даа кызымаккай ажылдап турар.

Могаг билбес, аар ажылдардан халаажыравас, кызымак, ак сетиллиг ажылчыны столовая коллективи мактаар болгаш хүндүлээр.

Хостуг үе-шагында хөглүг, солун чугаалар чугаалап, бодунуң фронтучу чалбыыштыг чылдарының дугайын аныяктарга бо-ла чугаалап бээр. Ол Тываның элээн каш школаларынга барып, өөренгенчилерге тыва эки турачыларның эрес-дидим чоруунуң дугайын чугаалап берип турар. Аныяк салгалды совет улустуң чаагай чаңчылдарынга кижаанде-ринге ол үлүүн мичаар киирип турар.

Совет Армияның ам кел чыдар хүнүн таварыштыр чаңгыс чер чурттуувус болур Ортун-оол Самбаевич Монгушка ажыл-ижинге чедиишкиннерни, аас-кежиктиг амыдыралды Хову-Аксы суурнуң чурттакчылары күзеп турар бис.

Д. ОНДАР.

ДЕТКИИР МЕН

№ 19 «Шында» «Мээң сандалым» деп Кызылдың № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны А. Монгуштуң чүүлүн номчаап, ону деткип, чамдык бодалдарымны илередикседим. Ол чүүлдү номчуп өра, мээң чурттан турар районумда азы суурумда байдал кандыгыл деп кижи боданы бээр болду. А. Монгуштуң садыг-магазинге, ниитиниң чемненилге черлеринге, кино, концерт үндүрер черлериниң кассаларынга, хөй-ниитиниң өске-даа черлеринге эзлчег манаарда кижи бүрүзүнүң бодун шын ап чоруурун культураның база бир хевири дээн черле шын.

Шынап-ла, бистиң арада ийи-чаңгыс аныяк-даа, назы дегүй берген-даа кижилерде турамык, эзлчег барыдаалавас, өске кижилерни-даа, бодун-даа хүндүлеп билбес чоруу бар болгай. Бай-Тайга райондан, ылаңгыя Тээли суурдан база көргүзүп болур.

Тээли суур чыл бүрүде улам сайзырап, харын-даа Найырал салбыры-биле тутчу берген. Аъш-чем садыын ап көрээли. Ында янзы-бүрү продуктуларны үргүлчү садып турар. Ынчалза-даа ховар келир барааннарны — курган сүт, яблок, зүт сада бергенде садып алыкчыларның саны дыка көвей болур. Ындыг үеде эзлчег чок эмгежок кижилер сыңмарлажы бээр. Эзлчег эвээш турда безин ийи-чаңгыс эзирик кижилер келгеш, эзлчегде турган кижилериң бажын ажыр холун сунуп алган, садыгжының ажылдаарынга шаптыктап тургулаар. Чамдыкта эзлчегде турганнар боттары безин ындыг кижилерни соксатпайн, түвексингеш ыытташпас. А садыгжы араганы суна каптар чорук бала бар. Ындыг чорук арагачыны амдажыдып эзлчег чурумун база үрээни ол деп бодаар мен. Үлегпүр барааннарының садынга чамдыкта ховар барааннар сада бергенде база ындыг.

Район төвүнде клубка хүндүс ургларга, кежээ улуг улуска кино көргүзүп турар. Маңаа база эзлчегин сагывас чоруктар бар. Мөөң мурнунда билет садар черниң фойеже көрүнген талазында шил турган, ында-көзенекчигеш еттүр садын турган. Ону эзлчег манавайн иткилежин турган улус бузун каапкан, ынчангаш ону демир лаэр ужурга таварышкан. Маңаа кижи билет садын алыр дээш эзлчегте турарга, демги чаңчыкпаан кижилеривис бо-ла бажында туруп-кан турар. Эзлчегде турар чамдык кижилер мурнунче улус киирип туруп бээр. Бо чорук үе-шакка шаптыктыг. Оон ыңай боду эзлчегде туруп алгаш, өске улустуң дилээ-биле хөй чагыг алыры чараш эвес.

Районнуң бодунда автобус чок болганындан суурлар баар автобус Ак-Довуракта кээп турар. Аңаа улустуң олуруп, дужүп турарын көөрге база алдеп. Аңаа олурар дээнде кижи базып каггы дег, дүшкен улусту безин дужүрбес чүткээш туруптар. Ынчан күштүг-ле кижилер мурнап олуруптар, а күш чок кырганнар, бичии уруглуг кижилер сөөлүнде киргеш олут чок артар.

Чоокта чаа Бай-Тал чордум. Автобуска база-ла ынчаар олуруптувус. Эң сөөлүнде уруглуг хереженген кижи кирип келгеш, уруун күжактап алган бут кырында чоруп олур. Мурнунда олуттарда ийи аныяк уруглары пассажирлер: «Биреңер уруглуг кижиге туруп беринер» — дээрге, кыдында олурганы үр-ле билбээченгеш олургаш, хөөн чок: «Бо улустуң анчыын але, кижи олуртпас, че олуруп ал» — деп, хыйланып чайлап берди.

Чаа чыл эгезинде Шүйже бар чыдыр бис. Тээлиден 63 харлыг аңчы Пар-оол ирей сөөлүнден кирип келгеш, олурар чер тыппайн бут кырында чоруп олур. Бир-ле кижи: «Чаныда аныяктарның бирээзинің олудунга олурувут кырган» диди. А аныяк кижилерден олудун чайлап бээр кижи чок болду. Кырган эгени бергеш: «Бүгү назынымда тайга кезип бут кырынга чордум, ажырбас, оолдарым» —деп кагды.

Суурларда билет садып турар эвес. Ынчангаш автобуска олурар кижилер эзлчег өзүгаар автобусче кирзе кандыгыл? Кырганнарны, бичии уруглуг нелерни мурнай киирер, олут чок апарза чанында кижилер чайлап бээринге чаңчыкса эки.

А. Монгуштуң кижилерни эзлчег манаарының чурумунга өөредири — культураның бир хевиринге кижиздилге болур дээни шын. Хүндүлел чок, бот тогдунар улуургак кижилериң ындыг чоруун анаа эртигрбейн, хөй-ниитиниң талазындан бүрүү шаап, сойгалап турза дээштиг деп бодаар мен.

О. ИРГИТ,
Бай-Тайга район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ИРАНДА БОЛУУШКУННАР

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). Шахты деткип турар шериглериниң болгаш оларының удурланыкчыларының аразында кудумчу тулчуушкуннары Тегераида үргүлчүлеп турар. Хөй санныг шериг албаныглар Базарганың талазынче шилчип турар. Иранның ПАРС деп агентилелиниң дыңнаткаының өзүгаар алырга, эрткен субботада болгаш воскресеньениң бирги чартыында пайысылалга 200 ажыг кижи өлүрткен, 900 хире кижи балыглаткан бооп турар.

Февральдың он бириниң хүнүнде чепсеглентен элээн каш муң хамаары кижилер Тегераниың соңгу-чоон талазында Эшратабадта кургаг чер шериниң казармазынче халдаап, ону эзлеп алган. Аңаа турган шериг албаныглар дүжүп берген. Тура халышкан кижилер АКШ-ка бүдүрген хөй санныг боо-чепсекти хунаан алган.

Даштыкы агентилелдериниң дыңнаткаының өзүгаар алырга, Керманшахтан Тегераниче чоруп орган танкылар колонназын пайысылалга 100 км четпейн чорда көвүрүг чаза тевискеш база доктаатkан.

Шериг чуртта бооп турар политиктиг демиселге холгаарлашпас ужуралуг деп, Иранның Дээди шериг чөвүлели тускай дыңнадыгда айытkан.

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). Шахтың томуйлааны премьер-министр Бахтиар воскресенье кежээнде болуунуң эрте-дужаалыдан дүшкен болгаш Түр чазактың баштыны Базарган бодунуң эрге-хүлээлгезин понедельникте (февраль 13-те) күүседии эгелээр деп Хомейниниң тускай төлөлекчизиниң мелеглээнин ЮПИ агентилел дыңнаткан.

Албан-дужаалыдан Бахтиярның дүшкениниң дугайын радио дамчыштыр тускай чарлаар деп төлөлекчи демдеглээн.

«Иран революцияның үнү» деп ат-биле бодунуң ажылын катап эгелээн национал радио меджлисти—иран парламентинин адакы палатазын таратканының дугайын дыңнаткан. Меджлистиң даргазы Джавад Сандтиң мелеглелин өзүгаар алырга, меджлистиң бүгү депутаттары бүрүн эргелериндеп халашкан бооп турарын радио база дыңнаткан.

ОБЪЕКТИВТЕ — МООЛДУҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң чаа районнарының бирээзинде. МОНЦАМЭ — СЭТА-ныҢ фотозу.

ИМПЕРИАЛИЗМНИҢ БОЛГАШ РЕАКЦИЯНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Кыдат премьериниң оралакчызы Дэн Сяопиниң АКШ-че ала-чоруу Пекиниң антисовет эвилелди тургузар, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур, тайбыцны, дүшкүүрүүг чоруктуң чавырлыышкынын болгаш ажылчын аңгыының идеологиязын кошкадырынче утланган бодунуң политикаазын быжыглап алыр дээн оралдажыышкыннарын көргүскен деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн. Совет Эвилелинге удур хоп-меге халдаашкыннарны кылып турган, Пекиндеп келген аянчорукчу бодунуң калчаалыг антисоветизмин чүгле бадыткаан эвес, харын ол орукче Каттышкан Штаттарны ачаарын оралдашкан. Кубаже болгаш Вьетнамче халдаашкынларны кылын тура, ол «соок дайын! өзүзу-биле империалистерниң болгаш колониалистерниң дылынга чугаалап, өскерликчи чоруктуң бүгү рекордун ашкан.

Бодунуң «дөрт модернизациял» дээр планын боттандырып чорударынга Пекиниң хереглеп турары хөй миллиард долларны Кылатче чорударынче америк капитал салыкчыларын Дэн Сяопин кыйгырган деп, солун уламчылаан. АКШ-тың болгаш барыын чүк күрүөлериниң дуразы-биле чуртту милитаризастаарынче ол чүткүп турар. Ол «модернизациялардан» Пекиниң удуртукчуларынга кол түүл болза шериг «модернизациязы» болур дээрзин уттуп болбас.

ЛИССАБОН. (СЭТА). Политиктиг, экономиктиг болгаш шериг талазы-биле империализм-биле Пекиниң ажык кады ажылдажылгазы болза маргылдаа чок факт болур деп Португалияның, Компартиязының органы «Аванте» бижээн. КУР-нуң национал бюджениниң 40 хире хуузун шериг сорулгаларынга чарыгдап турарын солун сагындырган. «Ону кымга удур утландырганы?» деп, солун айтырган. Доктаамал антисовет пропаганда болгаш Вьетнам-биле кызыгаарда шериглерни мөөнеен турары ол дугайын боттары-ла чугаалап турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарынче, ылангыя СССР-же, үргүлчү халдаашкыннар КУР-нуң политиказының кезээ болу берген деп. солун айытkан. Ол утланышкын бүгү делегейнин ажылчын аңгызының, ажылчы чоннарның массаларының болгаш дешилгелиг күштериниң эрге-ажыктарынга удурланышкан.

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). АКШ-ка чоруп турган үеэнде Дэн Сяопиниң медеглелдери Пекиниң удуртулгазының Кыдат биле делегей реакциязының аразында эвилелди тургузар деп чүткүп турарын болгаш оон-биле делегейниң чаа даймының айылының мурнунга делегейни тургузар дээн оралдажыышкынын бадыткап турар деп. Швециянын ажылчын партиязы—коммунистериниң органы бижээн.

Ботуг социализмниң, тайбыныың болгаш чавырлышкынының чуруттары болза Пекиниң удуртулгазының кол дайзыннары бооп турар. АКШ-ка чоруп турганының үеэнде Дэн болгаш оон дузалакчылары чавырлышкынга, чижээ, Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында чавырлышкынга шаптыктаары-биле бүгү-ле түүлдерни кылыынче үткээннер. Совет Эвилелиниң дугайында Дэнниң медеглелдери оон чүүү чедиш аар деп турарын, чүү чедеже чүткүп турарын тодарганы-биле көргүскен.

Социалистиг Вьетнамга кыжаныышкыннарны Дэн база кылган. Оон чугааларын Кыдаттың агрессиязга белеткениң турарының хереченлели кылдыр үнелеп көөрүнден өске чүве чок.

ДЕЛИ. (СЭТА). Тайбыңныы, делегей чавырлышкынынын болгаш айылы чок чоруктуң хөрээнге, империализмге удур демисежиң турар бүгү күштерге удур өжээлеп чорук Дэн Сяопиниң Вашингтонга чедире берген деп. индий коммунистериниң «Нью эйдж» солуну бижээн. Оон аян-чоруу делегей байдалынга бүгү-ле эки утланышкыннарга удур утланган. Бодунуң антисоветизмиге маоисчи удуртукчулар боттарын ядролуг чепсекти эндере бүдүрери-биле холбаарынга четкеннер болгаш ол утланышкынга империалистерниң чорудуп турар бүгү балыныарын детким турар апарганнар деп, солун уламчылаан. Пекин америк шериг күчүзүн өстүрериниң болгаш делегейниң бүгү районнарга америк шериглериниң турарының эң-не тодаргай талалакчызы болу берген. АКШ-че Дэн Сяопиниң аянчоруун шак ынчаар үнелеп коор ужурлуг. Тайбыцны, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш делегейниң айылы чок чоруун үнелеп турар бүгү кижилериниң, серемчилелли ол аян-чорук күштелдирер ужурлуг.

КЫДАТТА ЭРГЕ ЧОК ЧОРУК

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Чүс-чүс миллион кыдат ажылчылерниң политиктиг болгаш социал эрге чок чоруун кыдат удуртулга чуртка социализмге таарышпас түүлдерни нептередиргиге ажыглап турар деп, МОНЦАМЭ агентилелдиң тайылбырлакчызы айытkан. Хоойлу-дүрүм чок чоруктуң ужурундан чуруттакчы чонда тергиилеп турар доктаамал коргар чорук, чуруттуң чуруттакчы чонунуң аштап чуруттап турары, КУР-нуң удуртулгазының баш удур чугаалап болдунмас авантюристиг политиказы, Пекиниң өөскүткени шериг калчаараашкыны — бо бүгү түүлдер бедүүн улустуң кырында аар-берге түүл бооп турар деп, тайылбырның автору демдеглээн.

Кыдаттың амгы үедеги удуртукчулары кижиниң ажылдаар эргезин тооп көрбейн турарлар. Элээн каш он чылдарның дургузында ажылчы чоннар чыл санында төлевирлиг шөлээ деп түвени албааннар, ажылдан дашкаар үеде ажыл дээш оларга төлевейн турар, а тараачыннарны стратегиг оруктарны болгаш шериг объектилерни тударыбиле доктаамал чорудуп турар.

Хамаатыларның эргелерини дугайын чугаалап турар кыдат конституцияның түүлдери чүгле декларация хевирлиг болгаш саазын кырында бооп турар. Чижээлээрге, кыдаттарның болгаш Кыдаттың өске националлларының эргечагырганың чер-чер органнарынга болгаш күрүнеңиң дээди органнарынга соңгуур болгаш соңгудар эргезин чок кылган. Кыдатта «соңгулдар» азы «бадылаашкын» деп билиишкиннер чок, оларны «демократтыг сүмележиишкин» деп сөс солун турар. Ол «сүмележиишкиниң» үеэнде бедик эрге-дужаалдыг «ганьбу»—кадржаан ажылдакчыларның аразындан алмининстративтиг функционерлер боттарының айтыышкынарын албадап турар. Кыдатта бүгү-ниити соңгулдаларны чорутпайн турар болганда улус төлөлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының депутаттарының бүрүн эргелерин кым база капчаар берип турары билдинмес.

«Культура революциязының» үеэнде Кыдатка кижиниң эргелерин үрээр чорук кестүп көрөөн улуг хенчээлдиг болу берген. Долу эвес сан-түң өзүгаар алырга, ол «революциянын» болгаш өске-даа истеп сүрер кампаниялардың үеэнде эвээш дээрге-ле 400 муң кижи өлүрткен, 100 миллион ажыг кижи истеп-сүрүүшкүнге таварышкан, ынчангаш амгы үеде дорамчылаашкыдан болгаш хилиичектээшкиннен өлген азы боттарының амы-тынынга четтиген кижилериниң санын ылаштыы-биле тургузуп шыдаттынмас. Чүгле Иштини Моол автономнуг районга ийи чыл дургузунда (1968—1969 чч.) өлүртkеннериниң саны 63 муң кижи болган. Иштини Моолдан чажыды-биле чоруткан чагаала, чижээлээрге, Кыдаттың ол районунда чуруттап турар моол национаалдыг кижилерге хамаарыштыр ажыглап турган он-он эң дерзии килиичектээшкиннериниң дугайын дыңнаткан.

Езу-чурумга удур кыдат чуруттакчы чонуң хеделиишкиннерни каржы-дошкуну-биле баяын турган: улустуң килеңээшкининге эрге-чагыргаларның кара чаңгыс харыызы болза истеп-сүрүүшкүн болгаш хан төгүүшкүү болур. Бүгү-ниитиниң килеңээшкининиң хыы үнүп келириниде чайлаар дээш амгы үеде Кыдаттың чагырыкчы бөлүктери калбак массаларны мегелээрин оралдажып, кем-буруулуг бүгү үүлгедиишкиннерни «Линь Бяонуң болгаш «дөрттүн дээрбечи болүүнүң» дүржок чоруу» кылдыр хамаарыштырып турар. «Культура революциязының» политиктиг өске-даа арыглаашкынның база кампаниялардың өлүртkеннери өлгенинин соонда «реабилитациязы» база-ла сорулганы салып, массалыг истеп-сүрүүшкүнге киржип турган амгы пекин удуртукчуларындан удурланышкынның согуун чайладыры болур.

Кыдат улустуң эрге чок ыклыг байдалының үеэнде америк сенатор Джексонуң хөй удаа, оон иштинде АКШ-ка Дэн Сяопиниң чоруп турганының үеэнде Кыдатта «долу хосталга болгаш долу демократия туруп турар» деп чугаазы ковчуг эдектиг бооп турар.

Янзы-бүрү медээлер

«ХҮНЧҮГЕШТИҢ» ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

«Тинелге» совхозтуң төп кудумчузунда нин каът даш бажың бедип үне берген турар. Ол болза Кур чер суурнуң чурттакчы чонунуң бичии ургуларының өзүп доругар чери — «Хүнчүгеш» яелисады-дыр.

Оон бирги каъдының эжиин ажыткаш кире бээрге-ле, чаштарның үнү өткүт дыңналыр. Өрээлдиң ишти делгем, чырык, чылыг. Ол каътта чем белеткээр кухня, чунар, хеп аазар чер бар. Ында яелисадтың эргелекчизи Анчымаа Ондаровна Монгуштуң ажылдаар өрээли база бар.

Эртен ада-велер ургуларын киирип эккеп-ле турар, чаштарның арны өөрүшкүлүг, омак-хөглүг. Ол өөрүшкүлүг шыраи ургулар албан чериниң «Хүнчүгеш» деп ады-биле дугжуп турар.

Бажыңның ийиги каъдынче үне бээрге киргизиндеи-даа солун. Ында ургуларның кино көөр, гимнастика кылыр делгем залы, телевизор, пианино дээн чергелиг херекселдерин салып каан.

«Хүнчүгеште» совхозтуң малчыннарының, механизаторларының, ажыл-ишчилериниң, албан-хаакчыларның 150 ажыг ургулары өзүп доругун турарлар.

А. О. Монгуштуң удуртуп турары улуг эвес коллектив пайырадыг болгаш оон кежигүннери дагдынган ажыл-ижинге кызымак. Ол коллектив шеф эрттирериге, суур чаагай-жыдылгазы чорударынга өске коллективтерден эң идепкейлиин көргүзүп турар.

Иели-садтың коллективи эрткен чылын бодунуң девискээринге ийи чүс дөс янзы-бүрү ыяштарны, оон иштинде 40 хадыны, 10 дөс чодурааны олурткан болгаш хой санныг чечектерни тараан. Оон ажаалдазы эки болганындан үнүштер шупту эки өзүп үнген.

Ургуларның кижизидилгезинге улуг күжүн үндүрүп турар кижиндикчи башкыларны демдеглээри чугула. Оларга Монгуш Денниваа, Тюлюш Билчинмаа, Ооржак Төгүс хамааржырлар.

К. КАЛЫНДУУ.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Тыва АССР-ниң оашкылар биилии бедидер институту бо айда республиканың школаларының ыры башкыларының семинарын организаасташ эрттирген. Аңаа хоочун болгаш аныяк башкылар киришкен. Башкылар семинарга өөренген чүүлдериндеи аңгыда арга-дуржулгазын база солушканнар. Ыры башкылары Кызылдың № 2 школазынга ыры оашкызы Альберт Таповтуң кичээлинге олуржуп, сонуургааннар.

Семинарга хоочун башкылар К. Баазан-оол, В. Артеева, Ф. Машинская, М. Нурзат болгаш өскелер-даа киришкен. Семинар башкыларга ажыктыг болган.

С. ТОЙЛУ.

ТООЛ-ДААА, ЫР-ДААА

Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы О. Дарыма биле Мөңгүн-Тайгада тыва аас чогаал талазы-биле хоочунарының бирээзи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы А. С. Самбуу олар Тожу районнуң ажыл-ишчилеринге тыва улустуң аас чогаалы-биле таныштырылганы кылып, 10 кезек черге муң ажыг кижилер-биле ужуражылгаларны организаастааннар. Ужуражылгаларга О. Дарыма делгеренгей лекцияларны номчуглаан, А. С. Самбуу тыва тоолдар, ырлар, чечен чугаалар, алгаш-йөрээл сөстерин күүсеткилээн, улус оон оараалгадыгларын улуг сонуургал-биле хүлээп ап, чамдыктарын катап күүседип бээрин дилеп турган.

Районнуң ажыл-ишчилери ындыг солун ужуражылгаларны моон-даа соңгаар организаастаарын республиканың чогаадыкчы организацияларындан күзеп турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Бистиң календарывыс

„Сээң угааның болгаш ажыл-херээң өлүм чок...“

1979 чылдың февральда А. С. Пушкинниң «кайгамчык кижи» деп адааны улуг орус драматург Александр Сергеевич Грибоедовтуң (1795—1829) мөчээнинден бээр 150 чыл болган.

1823 чылдың часкы бир-ле аяс хүнүнде Москвада бажыңга аныяк-даа болза сураглыг дипломат апарган Александр Грибоедов бодунуң «Угаандан човулаң» деп шүлүктүн бижээн комедиязын литераторлар болгаш шүлүктүлер мурнунга номчуп берген. Ук комедияны ынчан дыңнаан кижилер кайгамчык сонуургаан болгаш ол шиниң дугайында медээ хоорайга кончуг дүрген тарай берген. «Шуугаазын, чугаа-соот, кайгаашкын болгаш сонуургаашкыннар төнчү чок болду» деп, Грибоедов бир эжинге бижээн.

Автор Москваның бир ызыгуртаныпның бажыңынга чаңгыс хүн дургузунда болган болуушкунну көргүскен. «Мээң комедиямда 25 мугулайлар болгаш чаңгыс угаанныг кижи бар. Ол угаанныг кижи ниитилелге болгаш бодун долгандыр турарларга удурлаа өскертпейн көргүзер» дээн кижи мен деп, автор бижээн: «Карикатура деп чүвеге диириг кара хөөнүм чок. Мээң чогаалымдан чаңгыс-даа карикатура тыппас силер». Шынап-ла, Грибоедов «Угаандан човулаң» деп чогаалында эң нептерештей символ — овурхевирлерни тургузуп турган, XIX векти баштайгы чээрби беш чылдарында Россияның ниитилел амыдыралын кончуг шынныы-биле чуруп көргүскен.

Комедияны баштай кыжырымак болгаш муңгаргай кылдыр «Угаанга човулаң» деп адап турган: «чиндиннээш күрүнеге», угаан чок делегейге угаанның салым-чолу муңгаранчыг болгаш берге. «Хосталга суртаалдан турар» дээш Чацкийни долгандыр турар кижилер ону тенек аарый берген деп саналаң турганнар. Бо тайырыларны автор боду чогаадып кагбаан — ындыг чорук херек кырында амыдыралга таваржып турган. 1820—1830 чылдарның критиказы «Угаандан човуланны» орус литературада эң баштайгы «политиктиг комедия» деп саналышаан. Бомаршеник француз абсолютизмге күштүг соңгуг берген «Фигаронуң кадайланышкыны» деп комедиязы-биле дениээни таварылга эвес.

«Угаандан човулаң» ышкаш ындыг дүрген алдаржый берген чогаалдар делегей литературазының төөгүзүнде бизиң ховар болгай. Комедияның хол-биле бижээн дөртеен муң ажыг хоолгалары Россияга тарай берген; бот-тывынгыр болүктер шиниң цензура хоруп каан чамдык сценаларын ойнап турган; Чацкийниң монологун шээжилеп ап турганнар, Пушкинниң чугаалааны-биле алырга, «ук шин тергиин-не салдарлыг болган болгаш Грибоедовту хенертен бистиң сураглыг шүлүктүлериве саныңга киирипкен.... Шүлүктерниң экизи чүү дээр—оон чартык кезии үлегер домактарже шилчий бээри чугаажок».

Пушкинниң чугаалааны ышкаш, ол комедиядан алдынган үлегер домактар апарган домактар орус дылда бүдүн чартык век иштинде ажыглаттынып чоруурлар. Орус дылда бөгүн-даа мындыг үлегер домактарны ажыглап турар: «Служить бы рад — прислуживаться тошно», «Дома новы, но предрассудки стары». Олар комедиядан алдынган дээрен уттундурган.

Александр Грибоедов Москвага эрги бояр уктуг өг-бүлеге төрүттүнген. Ол төрүмелиндеи-не онза салым-чаланыг кижи болган. Он бир харлыг турган Москва университетиниге өөренип киргеш, алды чартык чыл иштинде үш факультетти дооскаш француз, немец, итали, англи дылдарны ыдык чок чугаалаар кылдыр өөренген, оон соонда эрте-бурунгу грек, персид, араб болгаш турк дылдарны база өөренип алган. Төөгүчү, этнограф, лингвист, шүлүкчү, музыкант, кайгамчык дипломат Грибоедовту ол үеде эң улуг эртемнит кижилериниң бирээзи деп чөптүү-биле санап турган.

1812 чылдың Ада-чурт дайыны болгаш 1825 чылда декабристерниң тура халыышкыны Грибоедовтуң үзел-бодалынга шинтирлиг салдарны чедирген. Ол Россияга ынак болгаш Наполеонну ажыр тиилеп алгаш улуг алдарны чедип алган чурт хирезинде кулданыгныр, кара туразында ажылладың, бүүдүк чоруктун, каржы-дошкун дарлаадың чурту боор артып калганы дээш хомудан чораан. Грибоедов боду хаанның туразында ажылалынга бала таварышкан: ону декабристерниң чажыт ниитилелинге киржип турган деп каразааш, 1826 чылда тудуп хоругдаан. Грибоедовту дөрт ай иштинде кара-бажыңга тутканаш, истелге комиссиязы ону дорт буруудадыр чылдагаан тыпшайн хостап үндүрүпкен. Таарымча чок шиниң автору, политика талазы-биле идегел чок кижини ырадыптар арга болза деп хаан күзеп турган. Николай I хаанның «Грибоедовтан оваартымас болза хоржок, оон дугайында медээден чыын турза эки боор» дээн чугаазын Грибоедов билген. Ынчангаш Персияга онза төлөлекчи кылдыр томуйлаарга шүлүкчү ону политиктиг шолулге деп хүлээп алган. Ол дипломат ажылын биижисээримин чүү дээрге аан».

Оон ол күзели боттанмаан барган: Грибоедов 1829 чылдың февраль 11-де үжеп дөрт харлыында Тегеранга национализм хөөнүү персид фанатиктериниң холундан барган. Грузин кадайы Нина Чавчавадзе он сес харлыында-ла дулгуяк арткаш, ол хеөөр бүгү назынында кижиге барбайн ашаанга шынчы боор арткан...

Чогаалчы салым-чаяан япы-бүрү болгулаар: чамдыктарын диириг чорда алдарның херели чылдын турар, олар тур үеде мактадып аарлар, оон соонда аны үттүндүрүп каар, а өскелери үүс-үүс чылдарда үттүндүрбес чаңгыс чогаалды бижип каар. Ындыгларга Грибоедов хамааржыр. Оон бижээн комедиязы бистиң чуртувустуң (ССРЭ-ниң улустарының 17 дылдарында очулдуртунган), Югославияның, Англияның, Италияның, Венгрилиның, Франциянның, Польшаның болгаш Болгарияның театрларынга улуг чедиишкин-биле үнүп турган болгаш ам-даа ойнап турар.

Грибоедовтуң хөөрүнде туракаалында бижип каан состер ёзулуг оттур соглээн болгаан: «Сээң угааның болгаш ажыл-херээң орус черге өлүм чок...»

Елена АЛЕКСАНДРОВА, (ШМА).

КӨДЭЭДЕ СОҢГУКЧУЛАРГА

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң соңгулдаларынга уткуштур белеткел ажылы, чон ортузунга культура болгаш политмассалыг ажыл ам кайда-даа калбарган.

Ылаңгыя чер-черде культура албан черлери чон ортузунга культура-чырыдышкын ажылын массалыг чорударының ёзулуг одаглары болуп, маңаа төлептиг үлүүн киирип турар.

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл көдээ Советиниң девискээринде амгы үеде бир Культура бажыңы, дөрт көдээ клуб болгаш бир кызыл-булуң ажылдан турар.

Оларның ажылдакчылары чон ортузунга культура-массалыг ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш багай эвес ажылдан турар. Көдээ Совет оларның кылып чорудар ажылдарының планын баш бурунгаар сайгарып көргеш, бадылап берип, планда кирген хемчегларни ыяап күүседирни чедип ап турар.

Чаа-Хөл Культура бажыңының директору Саая Таспай хүн бүрү кылып турар ажылының дугайында мынчаар чугаалады:

— Бистиң «Найырал» совхоз — хой ажылдыг улуг ажыл-агый. Ынчангаш культура ажылдакчылары, бистер фермаларның саанчыларынга, хойжуларга лекция, беседаны номчуп берип, оларга солун программалыг концерттерни көргүзер дээш кызып турар бис. Хойжуларга, саанчыларга баргаш, оларның күш-ажылынга база дузалажып, кызыл-булуңнарны дерип берип турар бис.

Ам малчыннарның ажылында эң харыысалгалыг үе. Хой массалыы-биле ооллап турар. Ынчангаш Культура бажыңының «Шончалай» агитбригадазының бот-тывынгыр артистери солун программалыг концерттерни хойжу бригадаларга барып көргүзүп турар.

«Шончалай» агитбригадада он үш кижи киржип турар. Олар шупту совхоз бүдүрүлгезинин идепкейлиг ажылчыннары. Бот-тывынгыр артистер совхозтуң Ортаа-Хемде ошку бригадазынга, Шанчыгда, Терезинде, Аргалыктыда кыштап турар хойжуларга концерт көргүзүп чорааннар. Оларның аразында ырлаарынга, танцылаарынга, уран номчулга кылырыңа уран мергежилдиг бот-тывынгыр артистер: бухгалтер А. Сундуй, кадрлар киргизиниң эргелекчизи Р. Суваң, эмнелге пунктузунуң эргелекчизи А. Монгуш, садыг ажылдакчызы Ч. Даваа болгаш өскелер-даа бар.

Чаа-Хөлдүң Культура бажыңынга темалыг бешкээлер болуп, оларның идепкейлиг утка-шынары улам эжижип бар чыдар.

Улуг орус чогаалчы Лев Толстойнуң төрүттүгениниңдеи бээр 150 чыл, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуң төрүттүгениниңдеи бээр 70 чыл болган оюнга турасказаткан чечен чогаал кежээлери чаа-хөлүүлерге хөлчок солун болуп эткен.

Амгы үеде суурнуң агитбригадаларының концерт көрүлдези чоруп турар. Чаа-Хөл суурда 12 агитквартира бар. Суурнуң «Шончалай», «Херел», «Аян» болгаш өске-даа агитквартираларының концерттери ханы уткалыг болгулаан. Оларның шак ынчаар белеткеним алырынга Культура бажыңының методистери дузалашкан.

Культура бажыңында амгы үеде совет демократия болгаш соңгулда системазының бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиктиг хогжүлдезинин дугайында болгаш оон-даа өске темаларга лекция, беседалар болуп турар.

Х. ХЕРЕЛ.

ОЛАР СПАРТАКИАДАГА КИРЖИРЛЕР

Москваның «Динамо» командазының футболчулары чаа сезонга белеткенип эгелээннер. Бо сезон болза ийи катап харыысалгалыг сезон болур. Чемпионнуң медалын динамовчулар чаалап алыр деп шиитпирлээннер. Команданың дөрт ойнакчылары — намгалак чыларр А. Маховиков болгаш А. Бубнов, вратарь Н. Гонтарь болгаш халдакчы В. Газзаев чурттуң шилиндек командазында кирген. База 6 футболчуларны Москваның шилиндек командазынга кандидаттар кылдыр адаан. Ол команда ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазынга найысылалдың ат-алдарын намгалаар ужурлуг.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): «Динамонуң» футболчулары. Аданкы одуругда: Сергей Никулин, Александр Бокий, Александр Бубнов, Валерий Газзаев, Юрий Резник, Анатолий Паров, Михаил Гершович.

Ортузунда одуругда: Александр Максименков, Александр Маховиков, Андрей Якубик, Евгений Соколов, Евгений Ловчев, Александр Минаев, Николай Колесов, Алексей Петрушин.

Үстүкү одуругда: Владимир Пильгуй, Николай Толстых, Александр Новиков, Иван Мозер (тренер), Александр Севидов (улуг тренер), Олег Долматов, Николай Гонтарь олар.

Бүгү делегейде гимнастикага сонуургактарга сураглыг совет спортчу А. Дитятиниң ады эки билдингир. Ленинградтың гимназы Александр Дитятинге эрткен сезон чедиишкиниг болган деп санап болур.

Бразилияның Сан-Паулу хоорайынга эрткен Делегейниң кубогу дээш маргылдаага чурттуң шилиндек командазын ол баштаан. Аңаа талантылыг гимнаст алды медальды, оон иштинде ийи алдын медальды ниити бирги черни эзлээни болгаш дээрбекке мергежилгелерни дээш чаалап алган. Александр ам 21 харлыг. Ленинградта чурттап турар. Оон тренери Анатолий Ирмовский.

ЧУРУКТА: Александр Дитятиниң турникте мергежилге күүседиш турары.

И. УТКИНИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.50—Эртенги гимнастика.
11.15—**«Сылдысчыгаш».** Ургуларга киноальманах.
12.15—**«Диириг амытаннар дугайында».** Дамчыдылганы И. И. Дроздов чорудар.
13.15—Медээлер.
13.25—16.00—Часпар.
16.00—Медээлер.
16.20—Социалистиг чурттарның документалдыг телефильмнер программазы: **«Амыдыралдың уланчызы», Хуулгаазын шиа», «Сазопольга төрүттүнген болзуңза», «Ыяштан болгаш үүлерден фантазия».**
17.20—«Спорт клазы».
18.05—**«Музейлерде бодгаш делгелге залдарында».** ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу И. Н. Жуков.

КЫЗЫЛДАН

18.35—Телемедээлер.
18.50—**«Серпантин».** Телефильм.
19.10—**«Амыдыралга кирип турза».** Дамчыдылга.
19.40—Телемедээлер.
19.50—Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00—**«Ургуларга шүлүктер».**
20.15—**«Бөгүн делегейде».**
20.30—**«Эртемниң амыдыралы».** ССРЭ-ниң Дээди Советинге депутатка кандидат, самолёттарның Кол конструктору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң Эртемнер академиязының академиги О. К. Антоновтуң дугайында очерк.
21.00—**«Бистиң мөңге революциябыс».** А. Пахмутованың болгаш И. Лученкованың ырларын РСФСР-ниң алдарлыг артизи И. Кобзон, ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Силантьевтиң удуртулгазы-биле Төп телевидениең болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфония оркестри болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Краснощековтуң удуртулгазы-биле совет ыр ансамбли күүседир.
21.20—**«Майор Вихрь».** Хой сериялыг уран-чечен телефильм, 1-ги сериязы.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.15—**«Шыңгыы музыкада хөглүг үүл дугайында».** Дамчыдылганы О. Доброхотова болгаш Л. Переверзев чорудар.
00.40—00.50— **«Литературалыг номчулга».** В. Короленко —**«Хем ойнап тур».** Тенгевде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.35—**«Харыылаңар, горнистер!».**
19.10—**«Аныяктарның адрестери».**

КЫЗЫЛДАН

20.00—21.15 — **«Фердинанд Люстуң амыдыралы болгаш өлүмү».** Уранчечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Синьор Робинзон» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайда сен, Багира?» 9.30, 11.10, 13.40, 15.20. **«Киноклуб: «Келир үениң дайынчызы»** 17.00, **«Сугда кыдаңнаашкын»** 19.05, 20.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шериф» шоналыг истекчи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Айтырыглларга харыылар

АРТЫК ШАК АЖЫЛДААНДА

Кызыл хоорайда чурттап турар Допгак Кызыл-оол дараазында айтырыгларны «Шын» солун дамчыштыр харыылап өөрин дилээн. Номчукчунуң айтырыгларынга тайылбыр бээрин Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү Самдан Айыжыевич Дорсаттан редакция дилээрге, ол күзелдин-биле дараазында таныльбырларны өөрген.

Айтырыг: Конституция ёзугаар ажылчын кижи неделяда 40 шак азы айда 160 шак ажылдаары шын бе?

Харыы: РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында Хоойлузунуң 42 үүлүн ёзугаар бүдүрүлге, албан организация черлериниде ажылдап турар ажылчыннар, албан-хаакчылар бир неделя дургузунда 41 шактап хой эвес ажылдаары көрдүнгеи. Ынчангаш бүдүрүлге, албан организация черлери неделяда 5 азы 6-даа хүн ажылдаар болза, оларның ажылдакчыларынга үстүнде айыткан неделяда 41 шак хамааржыр.

Бир эвес албан чери, бүдүрүлге неделяда 5 хүн ажылдаар болза, хүнде каш шак ажылдаарының нормазын администрация ол черде профовилел комитеди-биле дугурушкаш, доктаадыр болгаш ону күш-ажылдың иштяки чурумунга тодаргай айтып, ажыл шагының эгелээр үезин, дүштеки чапсарын болгаш доостур шагын айыткаш, коскү черге азар. Бир эвес албан чери, бүдүрүлге неделяда 6 шак ажылдаар болза, хүнде ажылдаар норма 7 шактан, неделяда 41 шактан ашпас болур. Ынчангаш, номчукчунуң чагаазында бижип турары ышкаш, айда ажылдан кылыр ажыл шагының нормазы ыяап-ла 160 шак болуру албан эвес апаарыл илдеп-дир.

Айда ажылдаар шактың нормазын айның ажыл хүннериниң санындан ол айда дыштаныр, байырлал хүннерин кааптыр турган доктаадыр. Чижээ, 1979 чылдың январь айда 26 ажыл хүнү бар. Ол үеде ажылдаар шак нормазы 178 шак болур, а февраль айда 24 ажыл хүнү бар, ажылдаар шактың нормазы 164 шак болур. Ийи байырлал хүннерлиг май айда 163 шак ажылдаар. Бир эвес ажылчын, албан-хаакчылар хүнде 6 шак азы кызырылган шактыг ажыл хүнүг ажылдап турар болза, оларга айда ажылдаар шак нормазы үстүндээнинден эвээш болур. Чижээ, январьда—156, февральда, май айларда 144-144 шак болур.

Ажыл шагының норма үезин кварталдарга, чылга онаштыр база доктаатка турар. Чижек кылдыр алырга, 1979 чылда календарлыг 365 хонук бар, оон иштинде 306-зы ажыл хүнү, 59-у дыштаныр болгаш байырлал хүннери.

Айтырыг: Бии-Хем районда Туран хоорайның столоваязының улуг поварлары 5 хонуктан эзлчежип ажылдап турар. Олар эртен 5 шак 30 минутада ажылга келгеш, кежээ 21 шакта доозун, хүнде-ле 15 шак 30 минута ажылдап турар. Ону айга онаштырарга 230 шак болуп турар. Ол нормадан артык-тыр. Ынаарга артыкка ажылдаан шактарның төлевирни бээриниң чуруму кандыгыл?

Харыы: Чамдык черлерге бүдүрүлгениң аайы-биле эзлчежип ажылдаар чоруктар бар. Харын-даа ону моон соңгаар улам калбартыр ужурлуг. Үстүнде столованың поварлары ынчаар ажылдап турар улус-тур. Ынчангаш олар эзлчеглиг ажылдаарының тускай графигин бүдүрүлгениң администрациязы ол черде профовилеа комитеди-биле дугурушкаш тургузар. Ону неделяда ийикпе азы өске-даа үеге Хамаарыштыр шагын доктаадып кылыр болгаш неделяда азы айда ажылдаар шактың күш-ажыл Хоойлузунда көрдүнген нормазын шынгыы сагаан турар ужуралуг. Моон-биле кады РСФСР-ниң күш-ажыл Хоойлузунуң 51 үүлүнде бир ажылдакчыны ийи эзлчегде улаштыр ажылдадырын хоруп турарын айтыр херек. Ол ышкаш ажылдакчының эзлчеглер аразында дыштаныр үезин ажылдап эртпирер үезинге бодаарга, ийи катап хөй болур ужуралуг.

Доктаатынган ажыл шагындан дашкаар үеде кылган ажылдарны артык азы ажыл шагындан дашкаар ажыл деп саналар болгаш оларны бедиткен хемчээл-биле төлөөр. Ынчалзажок ажылдакчы кижи артык шак ажылдаан бе деп чүве ай тоончузүнде азы ажыл шагының өтчёдүн үндүрүп турар үеде тодаргай илерээр. Чижээ, демги-ле поварлар февраль айда норма ёзугаар 144 шак ажылдаар турган, 230 шак чедир ажылдап, туслузунда 86 шакты ажыр ажылдаан-дыр. Поварларның ажылдаарының доктаатынган нормазы ашкан болганда, олар артыкка ажылдаан шактарының төлевирни улгаттырган хемчээл-биле алыр эргелиг.

Немелде төлевирни бээрде РСФСР-ниң күш-ажыл Хоойлузунуң 88 үүлүн барымдаалаар. Ында көрүп турары болза, ажыл шагындан дашкаар ажылдаан баштайгы 2 шакты бүдүн чартык, арткавларын ийи дакпыр хемчээлдиг төлөөр. Чижээлээргe, февральда 24 ажыл хүнү бар болганда хүнде-ле деп адырга, демги поварларга баштайгы 2—2 шактыг 48 шакты бүдүн чартык катап, арткан 38 шакты ийи дакпыр хемчээлдиг төлевир-биле төлөөр. Ажылдаар үезин нормалаваан (норма чок үелиг) ажылдакчылар ажыл шагындан дашкаар ажылдаанны дээш төлевир албас.

Айтырыг: Аштакчы кижиниң чүп арыглаар черниң хемчээли ол оран-бажыңның хевириндеи, ажыглалындан хамааржыр. Маңаа ол чер кабинеттер бе, удуур өрээлдер бе, казармалар бе, улуг залдар бе дээрзин барымдаалаар. Ол ышкаш ол черниң ашталгага эң чогун, бергезин база көөр. Ынчангаш бир аштакчыга онаштыр 450-деп 700 дөрбелчин метр шөлдүг кылдыр доктаадыр. Ол черни бир хүнде аштап, чуурунуң саны санитарлыг байдалдан хамааржыр.

Айтырыг: Өөренниктилерге каш классан өрү клазын чуттурып, аштадып болуруу?

Харыы: Бо айтырыгны күш-ажыл Хоойлузунда айытпайн турар. Ынчалзажок уругларны күш-ажылга чаңчыктырып кижилдери бүгүдениң хөрөө болгай. Ынчангаш бо айтырыгны боттуг байдалдарда, тус-тус уругларга хамаарыштыр улус өөредилге органнары, школа коллективтери шиитпирлеп турар. Ынчангаш олардан айтырып, сүме алза чогуур.

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун орлакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдыраа болгаш совет курузуг кылдыстеринин 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлегер кылдызының 2-22-64, чаяа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун нелбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16333. Чагыг № 73.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өскелериниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00689.